

MASTER SCRIPTIE 'IDENTIFICATIEPROCESSEN'

*Een onderzoek naar identificatieprocessen bij
Turkse migranten in Nederland*

**Madeleine Elisabeth
van der Vlist**

**Master Kunstbeleid
en -management**

Student nr.: 5524849

Studiejaar: 2017-2018

Begeleidend docent:

Dr. A. J. C. Minnaert

Aantal woorden: 16.424

Datum: 30 april 2018

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie '*Identificatieprocessen. Een onderzoek naar identificatieprocessen bij Turkse migranten in Nederland.*' Deze scriptie is geschreven in het kader van mijn afstuderen aan de master Kunstbeleid en –management aan de Universiteit Utrecht.

Als eerste wil ik mijn scriptiebegeleider dr. Toine Minnaert bedanken. Het sparren, het geven van kritische feedback, het sturen in de goede richting en het vertrouwen wat ik kreeg door uw begeleiding heeft geresulteerd in dit onderzoek. Dank hiervoor.

Ten tweede wil ik alle respondenten bedanken die mee hebben gedaan aan het onderzoek. In het bijzonder wil ik kenbaar maken hoe welkom ik mij gevoeld heb bij de Turkse gezinnen en participanten waar ik interviews mocht afnemen.

Uiteraard wil ik mijn vrienden en familie bedanken voor het vertrouwen die zij in mij hebben. Als ik door de bomen het bos niet meer zag gaven jullie mij weer een duwtje in mijn rug. Daarnaast wil ik in het bijzonder Milou Mains, Sanne Polman, Iwona Hillebrandt en Ivo Verlinden bedanken. Jullie hebben niet alleen mijn scriptie gelezen ter correctie van de spelling en grammatica, maar jullie schroomden niet om stevige feedback te geven. Dit werd gewaardeerd. Tot slot wil ik mijn partner Jesse Macco bedanken. Ik weet dat jij net zo blij bent als ik dat mijn scriptie af is.

Nu rest mij u alleen nog veel leesplezier toe te wensen.

Madeleine Elisabeth van der Vlist
BA Museologie

Utrecht, 30 april 2018

Samenvatting

Nederland telt 3,7 miljoen migranten waarvan de grootste groep wordt gevormd door de Turkse gemeenschap. De toename van migranten in Nederland wakkert onrust aan over aantasting van de nationale identiteit. Autochtonen houden vast aan 'de' Nederlandse identiteit en migranten ervaren niet volledig te worden geaccepteerd. Dit leidt tot een afname van het onderlinge vertrouwen en toename van de spanningen tussen etnische groeperingen. Hiermee lijkt het *integratievraagstuk* een *identiteitsvraagstuk* geworden. Daarom zou in plaats van zoeken naar 'de nationale identiteit' beter gekeken worden naar identificatieprocessen. Hiertoe is getracht de theorie omtrent identificatieprocessen bij migranten waar mogelijk te bevestigen dan wel te ontcrachten, en eventueel aan te vullen. Dit onderzoek is afgenomen onder Nederlanders met een Turks migratieverleden. Daarbij zijn verschillen tussen generaties onderzocht. De onderzoeksvraag was: *Wanneer ervaren verschillende generaties Turkse migranten in Nederland identificatieprocessen en hoe gaan ze hiermee om?*

De culturele en etnische opvatting van de WRR sluiten het best aan bij deze scriptie. Daarnaast staat centraal dat migranten een hybride identiteit kunnen hebben en zich niet uitsluitend verbonden voelen met één nationale identiteit. De omgeving van een migrant (publiekelijk of privaat) bepaalt daarbij of, en de mate waarin, identificatie plaatsvindt. Om de oorzaak van identificatieprocessen bij migranten te onderzoeken maakt de WRR als methode gebruik van drie categorieën, namelijk: functionele, normatieve en emotionele identificatie. Middels een enquête zijn de volgende aanknopingspunten - in de vorm van fysieke plekken en specifieke handelingen - ontdekt die identificatieprocessen aanwakkeren: in bijzijn van de *familie*, in bijzijn van *vrienden*, in de *werkomgeving*, tijdens het *koken/eten en drinken*, tijdens het horen/lezen over verhalen uit de *geschiedenis*, tijdens het kijken van *internationale wedstrijden*, het horen of bekijken van *nieuws* en tijdens het spreken van een specifieke *taal*.

Uit de diepte-interviews is gebleken dat de participanten de aanknopingspunten uit de enquête erkennen. Verder blijkt door de generaties heen de mate van de dominantie van de Turkse cultuur af te nemen, en die van de Nederlandse toe. De eerste generatie houdt vooral vast aan de Turkse normen en waarden: afzondering en een milde vorm van integratie vinden plaats. De participanten uit de tweede generatie ondervinden veel botsingen doordat zij pogen te verbinden met concurrerende identiteiten. Dit leidt tijdens identificatieprocessen tot een innerlijke tweestrijd. Bij de derde generatie vindt marginalisatie plaats en deze generatie is dan ook volledig geïntegreerd. Ze hebben de Nederlandse cultuur omarmd en worden niet snel meer als Turk herkend. Daarbij blijkt geen van de participanten zich met slechts één cultuur te identificeren: allen ervaren zij een hybride identiteit.

Summary

In the Netherlands, there are 3,7 million immigrants. Turkish immigrants represent the largest group. The increase in the number of immigrants fuels the fear of deterioration of the national identity. Native Dutch people tend to stick to 'the' Dutch identity, and immigrants do not feel truly accepted. This leads to a decrease of mutual trust, and an increase in tensions between the ethnical groups. The *integration-problem* appears to be an *identity-issue*. Instead of searching for 'the national identity' one should look at identification processes. This research therefore attempted to refine the theory of identification processes among migrants. This research has been conducted among Dutch citizens with a Turkish migration history, and focused on differences between generations. The research question was: *When do different generations of Turkish migrants in the Netherlands experience identification processes and how do they deal with this?*

The cultural and ethnic conception of the WRR are in line with this thesis. Furthermore, immigrants can have a hybrid identity and do not just feel connected to only one national identity. The environment (public or private) of an immigrant determines whether, and the extent to which, identification takes place. The WRR uses three categories to aid in analyzing the cause of identification processes among immigrants: functional, normative and emotional identification. By means of a survey, the following starting points - in the form of physical places and specific actions - have been discovered that induce identification processes: in the presence of the *family*, in the presence of *friends*, in the *working environment*, during *cooking/eating* and *drinking*, while hearing/reading about *history*, watching *international competitions*, hearing or watching *news* and speaking a specific *language*.

The in-depth interviews show that the participants recognize these leads from the survey. Furthermore, the degree of dominance of the Turkish culture decreases throughout the generations, and that of the Dutch culture increases. The first generation is very attached to Turkish standards and values: isolation and a mild form of integration take place. The second generation experiences a lot of struggles and inner conflicts since they are trying to unite with competing identities. The third generation primarily embraces the Dutch culture, and is no longer physically recognized as Turkish by others. They are fully integrated and marginalization takes place. None of the participants identifies with only one single culture: they all experience a form of hybrid identity.

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Samenvatting	2
Summary	3
1. Inleiding	5
§ 1.1. Vraagstelling	8
2. Methodologie	8
§ 2.1. Literatuuronderzoek	8
§ 2.2. Asynchrone enquête	9
§ 2.3. Half-gestructureerde interviews	10
3. Theoretisch kader	10
§ 3.1. Discours over ‘de’ nationale identiteit	11
§ 3.2. Identificatie met een natie	14
§ 3.3. Identiteitsprocessen	17
§ 3.4. Hybride identiteit.....	20
4. Analyse asynchrone enquête	24
§ 4.1. Resultaten	25
§ 4.2. Fysieke plekken (context)	27
§ 4.3. Specifieke handelingen (content)	29
5. Analyse half-gestructureerde interviews	32
§ 5.1. Eerste generatie Turkse migranten.....	33
§ 5.2. Tweede generatie Turkse migranten	36
§ 5.3. Derde generatie Turkse migranten	40
6. Conclusie	44
§ 6.1. Discussie en aanbevelingen.....	47
7. Literatuurlijst	49
8. Bijlagen	52
Bijlage 1: Codering enquêtevragen	52
Bijlage 2: Geografische achtergrond migranten.....	53
Bijlage 3: Transcripten	53

*“Dat vind ik dus heel mooi.
Wat ik van Nederland vind.
Dan heb je zoveel verschillende culturen bij elkaar.
En een cultuur is nooit gewoon af.
Jij leert van mij, ik weer van jou.
Misschien is dat een nieuwe cultuur waar wij over spreken.”¹*

1. Inleiding

Mijn oma komt uit Indonesië, wat mij een derde-generatie migrant maakt. Ik voel mij doorgaans Nederlands, maar mijn omgeving attendeert mij erop dat ik “buitenlands” ben. Door de aanhoudende politieke aandacht voor de nationale identiteit heb ik vaak discussies met mijn omgeving over wat ‘Nederlands zijn’ betekent en wanneer je ‘erbij hoort’. Hierdoor ben ik mij zeer bewust dat mijn oma een migratieverleden heeft en dat ik ben opgegroeid met invloeden afkomstig uit meerdere culturen.

Nederland telt ruim 17 miljoen burgers waarvan volgens het Cultureel Bureau voor de Statistiek (CBS) 3,7 miljoen *migranten* (eerste-, tweede- en derde-generatie Nederlandse burgers met een migratieverleden) zijn.² De grootste groep hiervan wordt gevormd door de Turkse gemeenschap. Deze gemeenschap kwam in de jaren zestig naar Nederland als gastarbeider. Veel van deze gastarbeiders hebben de keus gemaakt zich permanent in Nederland te vestigen, met als gevolg dat hun gezinnen ook emigreerden. De hereniging van deze gezinnen heeft geleid tot een groot deel van wat we de tweede-generatie migranten noemen. De derde-generatie Turkse migranten zal nog fors groeien.³ De toename van Nederlanders met een Turkse migratie achtergrond zorgt parallel voor een toenemende druk op het *integratievraagstuk* (het voortdurende debat omtrent integratie in Nederland). Het is daarmee relevant om de gemeenschap van Turkse Nederlanders verder te onderzoeken, om hiermee het integratievraagstuk van een aanzienlijk deel van de Nederlanders in kaart te brengen.

De toename van Nederlanders met een migratieverleden wakkert de onrust aan over aantasting van de Nederlandse identiteit. Dit blijkt uit de populariteit van de politieke partijen

¹ Bijlage 2: Transcripten. Transcript 1: A1 t/m A7, 51.

² “Hoeveel allochtonen wonen er in Nederland,” last modified April 2017, <https://www.cbs.nl/nl-nl/faq/specifiek/hoeveel-allochtonen-wonen-er-in-nederland->

³ “Bevolking naar migratieachtergrond,” last modified January 2018, <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2016/47/bevolking-naar-migratieachtergrond>.

die segregatie en de Nederlandse nationaliteit hoog op de politieke agenda proberen te krijgen. Nederland lijkt hiermee uiteen te vallen in twee kampen: mensen mét en zonder een migratieverleden. Om te begrijpen met welke verschillende perspectieven we binnen Nederland te maken hebben aangaande het integratievraagstuk is inzicht nodig in het perspectief van deze migranten. Het vraagstuk wat ik in mijn scriptie behandel is niet meer óf we met verschillende culturen in Nederland willen samenleven maar *hoe* we dit gaan doen.⁴ Politicoloog Paul Scheffer stelt deze urgentie aan de kaak: “*het multiculturele drama wat zich voltrekt is dan ook de grootste bedreiging voor de maatschappelijke vrede.*”⁵

Relevantie

Volgens Scheffer is de term ‘multicultureel’ beladen.⁶ Dat dé nationale identiteit als speerpunt in veel verkiezingsprogramma’s van de tweede-kamer verkiezing in maart 2017 werd gebruikt is dan ook niet verwonderlijk.⁷ Politieke partijen zijn genoodzaakt om een houding aan te nemen betreffende integratie in Nederland; de bevolking zou bang zijn dat de Nederlandse cultuur wordt aangetast door migranten. Deze migranten zouden zich niet (genoeg) aanpassen, waardoor sprake zou zijn van een *integratieprobleem*.⁸

Het kabinet-Rutte-Asscher (2012-2017) stelt dat het belangrijk is de nationale identiteit en het gevoel van nationale verbondenheid tastbaar te maken als oplossing van culturele spanningen.⁹ Zo is het motto van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD): “doe normaal of ga weg”.¹⁰ Dit suggereert dat bij het Nederlandschap geen ruimte voor aanpassing *aan* migranten is; migranten dienen zich volledig aan te passen én hun ‘oorspronkelijke’ cultuur te verwerpen (culturele assimilatie).¹¹ Deze starre visie op dit samenlevingsprobleem, waarin autochtonen vasthouden aan ‘de’ Nederlandse identiteit en migranten het gevoel krijgen nooit volledig te worden geaccepteerd, versterkt een onderscheid en leidt tot een afname van het onderlinge vertrouwen en toename van de spanningen tussen

⁴ Dirk Geldof, *Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert* (Leuven: Uitgeverij Acco, 2013), 151.

⁵ Paul Scheffer, “Het multiculturele drama,” NRC Handelsblad (2000).

⁶ Ibidem.

⁷ “Het Carrédebat,” last modified April 2017, <http://carredebat.nl>.

⁸ “Het integratieprobleem: dit willen partijen eraan doen,” last modified February 2018, <https://www.rtlnieuws.nl/nederland/politiek/het-integratieprobleem-dit-willen-partijen-eraan-doen>.

⁹ “Brief van Mark Rutte,” last modified January 2018, <https://www.vvd.nl/nieuws/lees-hier-de-brief-van-mark/>.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Identificatie met Nederland* (Amsterdam/Den Haag: Amsterdam University Press, 2007), 14.

etnische groeperingen.¹² In de huidige samenleving is daarom de nood hoog groepen te verbinden om uitsluiting, en in het extreme geval radicalisering, tegen te gaan.

In lijn met de zorgen vanuit de Rijksoverheid en het academische debat schenken verschillende rapporten van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (de WRR), een onafhankelijk adviesorgaan van de regering, aandacht aan 'de nationale identiteit'.¹³ Volgens de WRR is het integratievraagstuk een *identiteitsvraagstuk* geworden. Op grond van onderzoeken adviseert de WRR dat de focus moet liggen op het in kaart brengen van *identificatieprocessen* van migranten in plaats van verder te definiëren wat 'de' nationale identiteit daadwerkelijk is. De WRR vindt het begrip *identificeren* dan ook passender dan het begrip *nationale identiteit* omdat bij het vaststellen van deze laatste definitie 3,7 miljoen Nederlanders worden uitgesloten.¹⁴

De WRR stelt hierover dat identificatieprocessen gecategoriseerd kunnen worden in functionele, normatieve en emotionele identificatieprocessen. Bij de functionele identificatieprocessen gaat het niet om de etnische achtergrond van een persoon maar om het gemeenschappelijke belang, bij de normatieve identificatieprocessen juist om de oriëntatiesystemen of referentiekaders, en bij de emotionele identificatie om de emotionele verbindingen en het gevoel bij een groep te horen.¹⁵ Het discours van identificatieprocessen zoals de WRR deze toelicht in zijn rapport is leidend binnen dit onderzoek. Het theoretisch kader in dit onderzoek zal verder worden gevormd door perspectieven van (Turkse) migranten. Het omarmen van identificatieprocessen in plaats van 'de' nationale identiteit met al zijn kaders biedt ruimte voor het beschrijven van variaties tussen individuele en/of groepen migranten en de mate waarin identificatieprocessen dominant zijn.

Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is de theorie omtrent identificatieprocessen bij migranten waar mogelijk te bevestigen dan wel te ontkrachten, of eventuele aanvullingen op de theorie en suggesties voor verder onderzoek voort te brengen. Het draagt daarmee bij aan het academisch debat over de houding van migranten omtrent identificatieprocessen. Gekozen is om in dit onderzoek slechts op migranten van één afkomst te focussen omdat één van de doelen het in beeld brengen van de verschillen tussen generaties is. Het is interessant om te

¹² De WRR, *Identificatie met Nederland*, 14.

¹³ "Nationale identiteit," last modified April 2018, <https://www.wrr.nl/zoeken?trefwoord=nationale+identiteit>.

¹⁴ De WRR, *Identificatie met Nederland*, 13.

¹⁵ Ibidem.

leren hoe migranten omgaan met deze processen, en in hoeverre dit gerelateerd is aan specifieke contexten en handelingen. Wanneer dit verder in kaart wordt gebracht kan geleerd worden wat dergelijke identificatiespanningen teweegbrengen en aanwakkeren. Dit is van waardevolle betekenis voor eenieder die binnen het Nederlandse cultuurbeleid te maken heeft met vraagstukken over deze specifieke doelgroep. Het begrijpen van deze doelgroep betekent dat in betere mate ingespeeld kan worden op de behoeften van deze doelgroep en eventuele spanningsvelden gereduceerd kunnen worden.

§ 1.1. Vraagstelling

De vraagstelling die centraal staat in dit onderzoek is als volgt geformuleerd:

Wanneer ervaren verschillende generaties Turkse migranten in Nederland identificatieprocessen en hoe gaan ze hiermee om?

De deelvragen die helpen om antwoord te geven op deze hoofdvraag zijn:

- 1) Wat zijn identificatieprocessen?
- 2) Op welke momenten worden identificatieprocessen geactiveerd bij migranten?
- 3) Hoe werken identificatieprocessen op elkaar in en waar botsen zij bij Turkse migranten?
- 4) Welke verschillen met betrekking tot identificatieprocessen zijn te ontdekken tussen eerste-, tweede- en derde-generatie Turkse migranten?

2. Methodologie

§ 2.1. Literatuuronderzoek

Op basis van een literatuuronderzoek wordt het discours over *identiteit* uiteengezet.¹⁶ Leidend is hierbij de wijze waarop de WRR bijdraagt aan de wetenschappelijke interpretatie van het begrip identiteit door de benadering van identificatieprocessen. Geconcludeerd wordt in het rapport 'Identificatie met Nederland' dat een hybride identiteit bij Nederlandse migranten

¹⁶ Piet Verschuren and Hans Doorewaard, *Het ontwerpen van een onderzoek* (Amsterdam: Boom Lemma uitgevers, 2015), 135.

erkend moet worden.¹⁷ Ook deze opvatting van identiteit zal verder uitgediept worden. Literatuuronderzoek vormt de fundering van de scriptie en wordt gebruikt om de verkregen resultaten te interpreteren om inzichten te geven in hoe, wanneer en waarom Turkse migranten identificatieprocessen ervaren. Daarnaast biedt de literatuur inzichten in de invloed die context en persoonlijke situaties hebben op de identificatieprocessen die migranten ervaren.

§ 2.2. Asynchrone enquête

De asynchrone enquête wordt uitgevoerd om data te verkrijgen wat dient als fundament voor de conclusies en als input voor de half-gestructureerde interviews van dit onderzoek.¹⁸ Door vragen in de enquête zowel op gesloten wijze (multiplechoicevragen) als open wijze te stellen is getracht respondenten zo volledig mogelijk te laten beantwoorden hoe identificatieprocessen worden geactiveerd en ervaren. De enquête wordt uitgevoerd via een online publieksonderzoek om tenminste 50 respondenten te kunnen includeren. Gekozen is voor tenminste 50 respondenten om een betrouwbaar en herhaalbaar resultaat te verkrijgen en de antwoorden van de respondenten te kunnen groeperen. Middels het programma op *enquetesmaken.com* kan per participant een andere route door de enquête gevolgd worden, gebaseerd op de gegeven antwoorden.¹⁹ Dit geeft de mogelijkheid gepersonaliseerde antwoorden te vergaren. Door vragen te stellen over geboortjaar, nationaliteit en geboorteland worden respondenten ingedeeld in eerste-, tweede- of derde-generatie migranten (eerste = geboren in het buitenland, tweede = ouder(s) geboren in het buitenland, derde = opa(s) en/of oma(s) geboren in het buitenland). Het publieksonderzoek wordt per mail gepromoot. Directe interactie tussen mij en de respondenten heeft niet plaatsgevonden. Het data-analyseprogramma SPSS is ingezet voor verdiepende analyse van de verkregen informatie. Vragen uit de enquête zijn opgesteld op basis van het theoretisch kader. De werking van de vragen wordt getoetst middels een pilotenquête. Op basis van de feedback van de pilotenquête onder tien migranten is de definitieve enquête opgesteld.²⁰ Om de juiste doelgroep voor het onderzoek te selecteren zijn respondenten die in de vragenlijst aangeven zich alleen Nederlander of alleen 'buitenlander' voelen en respondenten die de vragenlijst niet volledig hebben ingevuld uitgesloten.

¹⁷ De WRR, *Identificatie met Nederland*, 208.

¹⁸ Ben Baarda et al., *Basisboek. Methoden en Technieken. Kwantitatief praktijkgericht onderzoek op wetenschappelijke basis*. (Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers, 2012), 199.

¹⁹Zie: <https://www.enquetesmaken.com>.

²⁰ Zie: Bijlage 1: Codering enquêtevragen.

§ 2.3. Half-gestructureerde interviews

De inzichten verkregen uit de enquêtes zijn gebruikt om verdiepende interviews af te nemen. Een topiclist voortvloeiend uit de enquête zal de interviews structureren.²¹ De diepte-interviews zijn gebruikt om de verschillen en overeenkomsten tussen generaties Turkse migranten aangaande de aanwakking en ervaring van identificatieprocessen te duiden. De interviews worden afgenomen bij een groep Turkse migranten uit de eerste-, tweede- en derde-generatie, daar zij de grootste groep migranten in Nederland vertegenwoordigen. Per generatie worden minimaal twee interviews afgenomen. De deelnemers aan deze interviews zijn aangeleverd via mijn kennissenkring. De interviews worden opgenomen en vastgelegd in transcripten. Hierdoor is de feitelijke beantwoording van de vraag herleidbaar. De getranscribeerde interviews zijn gecodeerd om uitkomsten te kunnen analyseren.

3. Theoretisch kader

Om het samenlevingsprobleem binnen Nederland, en dan in het bijzonder de discussies die ontstaan als gevolg van de identificatie van Turkse migranten met Nederland, te kunnen onderzoeken moeten we eerst weten wat een *identiteit* is. In dit theoretisch kader wordt daarom uitgeweid over het discours omtrent sociologische en culturele beschouwingen ten aanzien van het tot stand komen van een identiteit (§ 3.1.). Hieruit blijkt al snel dat slechts een klein stuk hiervan zich richt tot wat relevant is in deze scriptie, namelijk: identificatie met een natie. Immers, we willen onderzoeken in hoeverre Turkse migranten zich verbonden voelen met Nederland en/of Turkije. Het afbakenen van het begrip ‘natie’ ter ondersteuning van deze discussie blijkt complex. Een allesomvattende eenduidige definitie van een natie bestaat in deze context niet. Opvattingen over het ervaren van een nationale identiteit bestaan wel. Daarom wordt in dit hoofdstuk verder gekeken naar deze opvattingen van een *nationale identiteit* (§ 3.2.). Vooral de culturele opvatting lijkt voor deze scriptie relevant, mits aangevuld met de volgende *identificatieprocessen*: functioneel, normatief en emotioneel. Bij migranten kunnen namelijk meerdere identificatieprocessen aangewakkerd worden (§ 3.3.). Per persoon kunnen (per categorie) meerdere identificatieprocessen optreden, zelfs bij hetzelfde aanknopingspunt. Dit geeft aan dat er sprake is van gelaagdheid. Turkse migranten kunnen dus een meervoudige identiteit hebben. Sommige normen en waarden zijn niet te combineren, sommige kunnen naast elkaar bestaan, sommige kunnen elkaar vervangen en

²¹ Ben Baarda, M.P.M. de Goede and J. Teunissen, *Basisboek. Kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers, 2009), 226.

sommige normen en waarden zijn wel te combineren. Daarom ben ik ervan overtuigd dat niet alleen sprake is van meervoudige identificatieprocessen, maar ook van een hybride identiteit bij Turkse migranten in Nederland (§ 3.4.).

§ 3.1. Discours over 'de' nationale identiteit

De WRR stelt dat *identiteit* een complex begrip is en dat een identiteit tot stand komt in een sociale ruimte door middel van interactie en contrasten tussen burgers.²² Het paradoxale aan iemands identiteit is dat het burgers verbindt maar daarmee automatisch ook uitsluit. De nationale identiteit is volgens de WRR een multidimensionale verschijning die niet gereduceerd kan worden tot één dimensie.²³ Menig wetenschapper heeft onderzoek gedaan naar dit fenomeen. De Oostenrijkse taalwetenschapper Ruth Wodak definieert identiteit als de relatie tussen twee of meer verbonden entiteiten op een manier die de samenleving of gelijkheid bewerkt.²⁴ Hieruit wordt duidelijk dat het vooral draait om de relatie *tussen* deze (meerdere) identiteiten; identiteiten verschillen per definitie van elkaar. Bij één enkele identiteit is geen vergelijkingsmateriaal, er valt niets te onderscheiden. Feitelijk geven identiteiten elkaar betekenis. Sterker nog, identiteiten zijn met elkaar verweven. Wodak verwoordt dit als volgt: "*Individuals as well as collective groups such as nations are in many respects hybrids of identity, and thus the idea of a homogeneous 'pure' identity on the individual or collective level is a deceptive fiction and illusion*".²⁵ Een identiteit bestaat dus uit verschillende lagen. Men kan zich binnen één laag (bijvoorbeeld fysieke afkomst) wel identificeren met een soortgelijke groep, terwijl binnen een andere laag totaal géén sprake is van identificatie met personen van die groep (bijvoorbeeld door een taalbarrière). Dit is ook van toepassing op de Turkse migranten in Nederland, daar zij zich bijvoorbeeld qua uiterlijk mogelijk met elkaar kunnen identificeren, maar qua geloofsovertuiging wellicht niet. Wodak bevestigt het bestaan van gelaagdheid nadrukkelijk in haar artikel.²⁶ Van meervoudige of gelaagde identiteit kan daarom een corrigerend effect uitgaan. Zo betekent uitsluiting op basis van de ene laag niet automatisch uitsluiting op andere lagen.²⁷ Deze gelaagdheid is van toepassing op individueel niveau en op collectief niveau zoals bij een nationale identiteit. Tegelijkertijd kunnen binnen de identiteit van het individu conflicten bestaan. Iemand kan

²² De WRR, *identificatie met Nederland*, 41.

²³ Ibidem, 43.

²⁴ Ruth Wodak et al., *The discursive construction of national identity* (Frankfurt: Edinburgh University Press, 2009), 11.

²⁵ Wodak et al., *The discursive construction of national identity*, 16.

²⁶ Ibidem.

²⁷ De WRR, *identificatie met Nederland*, 17.

religieus zijn maar toch andere leefstijlkeuzes maken, zoals het drinken van alcohol of het trouwen met iemand van hetzelfde geslacht. Een (nationale) identiteit omslaat verschillende individuen, en individuen kunnen zich met meerdere identiteiten identificeren.²⁸

Socioloog Anthony D. Smith tracht net als Wodak het begrip identiteit vast te stellen in zijn boek 'National Identity'. Met de Griekse legende Oedipus opent hij zijn boek en verklaart hij nader hoe Oedipus meerdere identiteiten bekleedt, zoals in de context van familie en religie. Smith stelt ook dat elk van deze identiteiten gebaseerd is op sociale classificaties die kunnen worden aangepast of zelfs afgeschaft.²⁹ Hij stelt dat een nationale identiteit verbonden is aan het hebben van een gevoel van een politieke gemeenschap. Een politieke gemeenschap impliceert volgens hem tenminste enkele gemeenschappelijke instellingen en codes van rechten en plichten voor alle leden van een gemeenschap. Het suggereert, net als wat de WRR schrijft in zijn rapport, ook een definitieve sociale ruimte en een begrensd grondgebied waar de leden zich identificeren en aan verbonden voelen. Smith benoemt vijf fundamentele kenmerken van wat volgens hem 'nationale identiteit' is:

- 1) een historisch territorium of thuisland,
- 2) gemeenschappelijke mythes en historische herinneringen,
- 3) een gemeenschappelijke, publiekelijke massa cultuur,
- 4) gemeenschappelijke rechten en verplichtingen voor alle mensen uit de gemeenschap en
- 5) een gemeenschappelijke economie met territoriale mobiliteit voor alle mensen uit de gemeenschap.³⁰

Hij omschrijft net als Wodak dat een nationale identiteit multidimensionaal is en voegt daarbij toe dat het concept specifieke taal, sentimenten en symbolisme insluit.³¹ Smith focust zich nog meer dan Wodak op het insluiten van burgers.

Sociologen Stuart Hall en Paul Du Gay schreven het boek 'Questions of Cultural Identity' waarin zij onderzoeken waarom culturele identiteit nog meer zichtbaar wordt in sociale, culturele en humanistische studies.³² Hall benadrukt net zoals Wodak dat het vooral draait om de relatie *tussen* identiteiten. Zonder 'de ander' is een enkele identiteit niet vast te

²⁸ De WRR, *identificatie met Nederland*, 29.

²⁹ Anthony David Smith, *National Identity* (Lag Vegas: University of Nevada Press, 1991), 4.

³⁰ Ibidem, 7.

³¹ Ibidem.

³² Stuart Hall and Paul Du Gay, *Questions of Cultural Identity* (Los Angeles, London, New Delhi: SAGE Publications, 1996), 1-17.

stellen. Hall bevestigt hiermee de complexiteit van het vaststellen van een identiteit, zoals Wodak en Smith dit verkondigen, en betoogt dat een (culturele) identiteit te veel vanuit een oude manier van kijken wordt omschreven. Hij is van mening dat het concept nationale identiteit aan het vervliegen is.³³

Politicooloog Jos de Beus betoogt dat sprake is van een snelle instorting van verdraagzaamheid, saamhorigheid en wilsovereenstemming in Nederland en dat daardoor de Nederlandse identiteit in progressie is, iets dat ook van belang is voor de Turkse migranten in dit onderzoek.³⁴ Hij sluit aan bij de opinie van Hall, die claimt dat identiteit te veel vanuit een oude manier van kijken wordt omschreven. De Beus stelt daarbij dat Nederland een nationale identiteitscrisis heeft.³⁵ Socioloog Ringo Ossewaarde verklaart dat een Nederlandse identiteitscrisis niet zo zeer te maken heeft met een multiculturele samenleving zoals menigeen denkt: de (Turkse) migranten zijn niet de directe oorzaak van deze identiteitscrisis. Hij stelt dat de Nederlandse identiteit een historische constructie is die wordt gekenmerkt door tegenstrijdige cultuurelementen.³⁶ Hij verdedigt dat de identiteitscrisis daarmee een gevolg is van *“de marginalisering van calvinistische en rooms-katholieke cultuurelementen, alsmede van de teloorgang van het renaissance humanisme en van het liberalisme dat hieruit voortkwam”*.³⁷

Daarmee is nog altijd geen sprake van een definitie van nationale identiteit. Ook Nederlandse politici trachten de Nederlandse identiteit te definiëren. Rutte spreekt in zijn oproep alle Nederlanders toe die, net als hijzelf, vinden dat de gezamenlijke taal, geschiedenis en tradities behouden moeten worden in Nederland, om zo de Nederlandse identiteit intact te houden.³⁸ Lijstrekker van het Christen-Democratisch Appèl (CDA), Sibrand Buma, geeft als voorbeeld hiervan dat Nederlandse kinderen het Wilhelmus niet kunnen zingen terwijl dit een belangrijk onderdeel is van de nationale identiteit.³⁹ Cultuursocioloog Christine Delhaye spreekt van *identiteitspolitiek* wanneer de dominante cultuur bedreigd wordt en de verloren

³³ Hall and Du Gay, *Questions of Cultural Identity*, 14.

³⁴ Jos de Beus, “Politiek is juist bedoeld voor bange mensen,” *Voer voor verkiezingen* (2009): 26-34.

³⁵ De Beus, “Politiek is juist bedoeld voor bange mensen,” 26-34.

³⁶ Ringo Ossewaarde, “De Dialectiek van Natievorming tot het Mondiale Tijdperk,” *DenkWijzer*, volume 12, no. 3 (2012): 8.

³⁷ Ossewaarde, “De Dialectiek van Natievorming tot het Mondiale Tijdperk,” 2.

³⁸ “Brief van Mark Rutte,” last modified January 2018, <https://www.vvd.nl/nieuws/lees-hier-de-brief-van-mark/>.

³⁹ “Wilhelmus,” last modified April 2017, http://binnenland.eenvandaag.nl/tv-items/72511/buma_wilhelmus_weer_staand_zingen_op_scholen.

nationale identiteit wil herstellen.⁴⁰ Rutte en Buma roepen burgers uit de dominante cultuur op tot het herstellen van de nationale identiteit.

Kortom: academici hebben verschillende visies op wat een nationale identiteit precies is. En niet alleen de Nederlanders, maar juist ook migranten hebben hier direct mee te maken. Geconcludeerd kan worden dat binnen het grote discours omtrent identiteit alleen de invalshoek met betrekking tot nationale identiteit relevant is in deze scriptie, daar dit van belang is voor de discussie met welke natie(s) Turkse migranten zich verbonden voelen: Nederland en/of Turkije. Daarom zal daar nu verder op in worden gegaan.

§ 3.2. Identificatie met een natie

Allereerst moet het begrip 'natie' besproken worden om beter te begrijpen waarmee iemand zich verbonden kan voelen. Menig auteur heeft getracht het begrip natie zo goed mogelijk te beschrijven. Smith geeft de volgende definitie aan een 'natie': "*a named human population sharing an historic territory, common myths and historical memories, a mass, public culture, a common economy and common legal rights and duties for all members*".⁴¹ Smith is tevens van mening dat een nationale identiteit gerelateerd is aan nationalisme. Problematisch aan deze theorie is dat dit zou betekenen dat migranten zich nooit verbonden zouden voelen met hun nieuwe thuisland daar zij geen gezamenlijke geschiedenis delen. Politicoloog Benedict Anderson stelt in tegenstelling tot Smith een andere definitie van een 'natie' voor: het is een denkbeeldige politieke gemeenschap. Anderson betoogt dat de leden van zelfs de kleinste natie de meeste van hun medemensen nooit zullen kennen of ontmoeten, maar in hun gedachten leeft hun gemeenschap.⁴² Hij neemt het begrip natie, in tegenstelling tot Smith, minder strikt: hij stelt dat dit begrip meer van een gevoel van verbondenheid uitgaat. Dit betekent dus niet per definitie dat mensen een gezamenlijke geschiedenis moeten hebben. Bij zijn theorie is meer ruimte voor insluiting op emotioneel vlak.

In het artikel 'Footprint or fingerprint' geschreven door dr. Toine Minnaert, docent media en cultuurstudies aan de Universiteit Utrecht, komt het begrip natie ook terug. Minnaert zet vijf kenmerken voor een natie uiteen naar aanleiding van het werk van Hall en Wodak:

⁴⁰ Christine Delhaye, "Van toefje op de taart naar basisingrediënt. Internationaal cultuurbeleid in tijden van globalisering," in *Boekman 80. Kunst over de grens*, ed. Anita Twaalfhoven et al. (Amsterdam: Boekmanstichting, 2009), 84.

⁴¹ Smith, *National Identity*, 14.

⁴² Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London, New York: Verso, 1983), 4.

- 1) de verbeelding van een natie,
- 2) de nadruk op oorsprong, continuïteit, traditie en tijdloosheid,
- 3) uitgevonden tradities,
- 4) mythe van de oorsprong en
- 5) pure originele populatie/volk.⁴³

Ook hierbij, net als bij de definities van Hall en Wodak over wat de nationale identiteit is, wordt sneller naar een kader gezocht voor de definitie van het begrip natie. Hierbij moet wel gerealiseerd worden dat wanneer men zich aan de bovenstaande kenmerken identificeert men volgens de theorie zich verbonden zou voelen met een land. Opmerkelijk is dat in de praktijk migranten zich niet per se met al deze kenmerken hoeven te verenigen om zich volledig Nederlands te voelen. Andersom hoeft eenieder die zich wél met alle bovenstaande kenmerken kan identificeren zich niet per definitie geheel met Nederland verbonden te voelen.

Ook de WRR ondervindt moeite met het vaststellen wat een natie is.⁴⁴ Globalisering, europeanisering en multiculturalisering dragen hier volgens het rapport aan bij door het zorgen voor de verdwijning van kaders en grenzen. De Nederlandse identiteit staat onder druk omdat 'de natie' moeilijk te definiëren is.⁴⁵ Het televisieprogramma 'Nieuwsuur' omschrijft Nederland als een etnisch landschap dat een grote verscheidenheid aan sociaal-culturele groepen laat zien.⁴⁶ In het rapport van de WRR 'In debat over Nederland' komt de spanning tussen publiekelijke en politieke debatten naar voren.⁴⁷ De WRR stelt dat steeds meer discussie ontstaat over of de Nederlandse identiteit als set van vaststaande kenmerken gepresenteerd moet worden aan migranten opdat zij zich moeten aanpassen aan deze kenmerken. Onderwerpen zoals integratie, eigen verantwoordelijkheid, burgerschap, normen en waarden en religie lijken vaak gekoppeld te worden aan de Nederlandse identiteit en een multiculturele samenleving.⁴⁸ Ondanks de moeilijkheidsgraad van het vastleggen wat de

⁴³ Antonius Johannes Cornelis Minnaert, "Footprint or fingerprint: international cultural policy as identity policy," *International Journal of Cultural Policy*, volume 20, issue 1 (2014): 102.

⁴⁴ De WRR, *Identificatie met Nederland*, 43.

⁴⁵ "Is dit nog wel mijn Nederland?" last modified March 2017, https://www.npo.nl/de-stelling-van-nederland/01-03-2017/AT_2077064.

⁴⁶ "Feiten en cijfers over de multiculturele samenleving" last modified March 2017, <http://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2159374-feiten-en-cijfers-over-de-multiculturele-samenleving.html>

⁴⁷ De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *In debat over Nederland. Veranderingen in het discours over de multiculturele samenleving en nationale identiteit* (Amsterdam/Den Haag: Amsterdam University Press, 2007), 5.

⁴⁸ De WRR, *In debat over Nederland*, 11.

ationale identiteit is, heeft de WRR wel getracht zes opvattingen te omschrijven waarmee burgers zich kunnen identificeren aan een land. Te weten:

- 1) een territoriale en ruimtelijke opvatting,
- 2) een etnische opvatting,
- 3) een culturele opvatting,
- 4) een statelijke benadering,
- 5) een modernistische opvatting en
- 6) een subjectieve verbeelding.⁴⁹

Deze verschillende opvattingen blijken grotendeels overeen te komen met die van Smith en Hall. De culturele en de etnische opvattingen sluiten aan bij nationalistische gedachten. Volgens de WRR ligt de nadruk op het delen van waarden, opvattingen, gebruiken en aspiraties over *“wie wij zijn en waar we voor staan”*.⁵⁰ Smith benoemt dit als de opvatting ‘gemeenschappelijke, publiekelijke massacultuur’.⁵¹ Zowel Smith als de WRR stellen dat onderwijs en media helpen een gedeelde cultuur in stand te houden door te herbevestigen waar burgers van een natie voor staan en welke waarden zij delen. Historische herinneringen, symbolen, tradities, mythen en verhalen worden overgedragen van generatie op generatie. Zowel Hall als Smith benadrukt het belang van een set van gemeenschappelijke traditionele kenmerken welke een volk aan een thuisland bindt.⁵² De WRR stelt dat immigrantengemeenschappen, ondanks de toelating binnen grondgebied, generaties hebben moeten wachten tot zij opgenomen werden als onderdeel van de natiestaat.⁵³

Het moge duidelijk zijn dat een eenduidige definitie van nationale identiteit ijdele hoop is. Was deze definitie duidelijk afgebakend, dan had dit als werkbegrip kunnen dienen om te toetsen in welke mate Turkse migranten zich verbonden voelen met Nederland. Helaas blijkt dit niet zo eenvoudig. Wederom steken te veel invalshoeken de kop op om hier een werkbare definitie uit te kunnen trekken. In de theorie komt naar voren dat veel verschillende opvattingen over de nationaliteit bestaan. Ik sluit mij aan bij de WRR met zijn zes opvattingen, daar zij bijzonder uitvoerig onderzoek verricht hebben. Echter, dit is niet voldoende om mijn onderzoek toetsbaar te maken. We moeten niet langer naar kenmerken

⁴⁹ De WRR, *In debat over Nederland*, 43-45.

⁵⁰ Ibidem, 44.

⁵¹ Smith, *National Identity*, 11.

⁵² Minnaert, “Footprint or fingerprint,” 102.

⁵³ De WRR, *Identificatie met Nederland*, 44.

zoeken (waar een migrant wel of niet aan voldoet), maar kijken naar identificatieprocessen van migranten.

§ 3.3. Identiteitsprocessen

Het is niet mogelijk om te toetsen of iemand een specifieke identiteit heeft. Migranten worstelen wanneer en waarmee zij zich op cultureel gebied kunnen identificeren met Turkije en/of Nederland. Deze worsteling brengt aan het licht dat het om een *proces* gaat: het vaststellen van je identiteit. Een proces is dynamisch, zo ook het gevoel verbonden te zijn aan een natie. Politieke partijen zoals de Partij voor de Vrijheid (PVV) suggereren dat integratie een lineair identificatieproces is: een Turkse migrant start als honderd procent Turk, en dient te transformeren naar honderd procent Nederlander.⁵⁴ Sociologen Phinney, Horenczyk, Liebkind, en Vedder stellen dat van dergelijke lineaire identificatieprocessen geen sprake is, maar dat bij *acculturatie* (een proces waarbij een groep culturele of sociale kenmerken van een andere groep overneemt) gekeken moet worden naar multidimensionale identificatieprocessen.⁵⁵ Socioloog Berry oppert dat bij migranten twee vragen gesteld kunnen worden om een acculturatiestrategie te bepalen: Wil de migrant zijn/haar cultuur van herkomst behouden? En is de migrant overtuigd van de meerwaarde om een relatie met Nederlanders op te bouwen? Naar aanleiding van de antwoorden kunnen vier soorten strategieën door de migrant gehanteerd worden: Wanneer beide vragen met 'nee' worden beantwoord is sprake van *marginalisatie* (weinig tot geen interesse wordt getoond in beide landen waardoor weinig tot geen identificatieprocessen plaats vinden). Wanneer een migrant de cultuur uit het land van herkomst wil behouden, en niet overtuigd is van de meerwaarde van een relatie met Nederlanders dan vindt *afzondering* plaats. Wanneer geen waarde aan de cultuur van herkomst wordt gehecht, maar wel aan een goede relatie met de Nederlanders dan vindt *assimilatie* plaats: een migrant stoot de normen en waarden van het land van herkomst af, en vervangt deze met Nederlandse normen en waarden. Als een migrant tot slot zowel waarde ziet in het behouden van de cultuur uit het land van herkomst, als ook waarde in een relatie met de Nederlanders inzien dan vindt *integratie* plaats. Opmerkelijk is dat integratie

⁵⁴ "Nieuw integratiebeleid: 'met dank aan de PVV,'" last modified February 2018, <https://nos.nl/artikel/249259-nieuw-integratiebeleid-met-dank-aan-de-pvv.html>.

⁵⁵ Jean S. Phinney et al, "Ethnic Identity, Immigration, and Well-Being: An International Perspective," *Journal of Social Issues*, Vol 57, No. 3 (2001): 495.

volgens Phinney et al. hier betekent dat culturen naast elkaar kunnen bestaan, maar dat in politiek Nederland met integratie ook regelmatig op culturele assimilatie wordt gedoeld.⁵⁶

Triggers wakkeren identificatieprocessen aan. Deze triggers kunnen intrinsiek en extrinsiek, publiekelijk of privé geactiveerd worden. Migranten hebben zelf de 'agency' om te kiezen waar zij zich mee identificeren: zij bepalen zelf hun eigen identiteit maar gebruiken de samenleving als spiegel. Ook kunnen identificatieprocessen aangewakkerd worden door de omgeving: de samenleving 'framed' de migranten waarbij zij de agency verliezen om hun eigen identiteit te bepalen. Om de oorzaak van identificatieprocessen te onderzoeken bij migranten maakt de WRR als methode gebruik van drie categorieën, namelijk: *functionele*, *normatieve* en *emotionele identificatie*.⁵⁷ Aanknopingspunten kunnen onder meerdere dimensies vallen.

Bij de eerste dimensie, functionele identificatie, definiëren mensen zichzelf aan een lidmaatschap van een groep of gemeenschap. Een voorbeeld is dat mensen onderdeel van een team zijn op hun werk. Deze dimensie komt tot stand wanneer mensen elkaar ontmoeten, in praktische en onvermijdelijke omstandigheden. Mensen hebben voor het realiseren van bepaalde doelen functionele identificatie nodig.⁵⁸ De WRR stelt dat "*het gaat om eigenschappen die belangrijk zijn in een specifieke situatie in plaats van steeds de nadruk te leggen op het lidmaatschap van een etnische groep*".⁵⁹ De WRR betoogt dat functionele identificatie ontstaat bij een gemeenschappelijk belang en wederzijdse afhankelijkheid. Een werkgever heeft bijvoorbeeld personeel nodig om doelen te realiseren en personeel heeft een werkgever nodig voor het verkrijgen van salaris. De WRR geeft ook een kanttekening door te stellen dat deze vorm van identificatie kan leiden tot "*vermindering van vooroordelen en stereotypen, meer inlevingsvermogen en tolerantie*".⁶⁰ De redentie hierachter is dat volgens socioloog Thomas Pettigrew bij functionele identificatie de-categorisering en her-categorisering plaatsvindt. Kaders veranderen en insluiting vindt plaats.⁶¹ Socioloog Juliette Schaafsma stelt dat migranten op de werkvloer echter niet altijd te maken hebben met een gemeenschappelijk belang. Uit haar onderzoek komt naar voren dat migranten op de werkvloer vriendschappelijk contact niet op prijs stellen. Eén van de Turkse dames uit haar

⁵⁶ Phinney et al, "Ethnic Identity," 495.

⁵⁷ De WRR, *Identificatie met Nederland*, 58.

⁵⁸ Ibidem, 59.

⁵⁹ Ibidem, 166.

⁶⁰ Ibidem, 59.

⁶¹ Thomas F. Pettigrew, "Intergroup Contact Theory," *Annual Review of Psychology*, Volume 49 (1998): 65-85.

onderzoek stelt dat zij toch altijd gezien wordt als 'de Turk'. Zij vindt het ongemakkelijk dat haar collega's vragen naar haar privéleven.⁶²

Volgens de WRR berust normatieve identificatie op oriëntatiesystemen en referentiekaders zodat men houvast en ordening heeft. Het heeft betrekking op de mogelijkheden die bestaan om de eigen normen en waarden te uiten in het politieke en publiekelijke domein.⁶³ De WRR omschrijft dat in de meeste gevallen mensen het vermogen hebben zich aan te passen, maar dat conflicten ontstaan wanneer dit niet gebeurt. Belangrijk wordt geacht dat minderheidsgroepen en individuen normen kunnen inbrengen om het maatschappelijk debat gaande te houden. Socioloog Robert King Merton noemt als voorbeeld dat wanneer mensen niet het gevoel hebben dat hun normen meetellen in een debat zij niet meer stemmen (terugtrekken) of in opstand komen (rebelleren).⁶⁴ De WRR stelt ook dat bij normatieve identificatie normen en waarden gedeeld, onderhouden en herbevestigd worden.⁶⁵ Hoogleraar migratierecht Thomas Spijkerboer stelt als aanvulling hierop dat in Nederland migranten geacht worden bestaande normen over te nemen en te internaliseren. Volgens hem stelt de Nederlandse overheid dat migranten niet meer alleen moeten identificeren met juridische, maar ook met Nederlandse sociale en morele normen: "*Er lijkt minder ruimte te zijn voor afwijkende normen en bijbehorend gedrag, met name in de publieke ruimte*".⁶⁶ Spijkerboer benadrukt dat migranten normen moeten volgen die niet stroken met hun leefwijze en daardoor ontstaan botsingen.⁶⁷ Uit het onderzoek van hoogleraar in de Sociale en Culturele Psychologie Karen Phalet komt naar voren dat hoe langer migranten in Nederland zijn, hoe meer zij zich aanpassen. Zij stelt dat discussies tussen etnische groepen zich vooral voltrekken binnen het private domein. Religie is volgens haar, meer dan in de voorgaande decennia, een bron van normativiteit.⁶⁸ De WRR stelt tot slot dat bij normatieve conflicten sociale en politieke onrust en strijd hoort.⁶⁹

Als laatste wordt de emotionele identificatie omschreven door de WRR. De nadruk ligt hierbij op de emotionele verbondenheid die mensen ervaren bij een bepaalde groep of gemeenschap: het delen van gevoelens. Vaak komt hier een gevoel van trots en loyaliteit bij

⁶² Schaafsma, *Ethnic diversity at work. Diversity attitudes and experiences in Dutch Organisations* (Amsterdam: Aksant, 2006), 179-180.

⁶³ De WRR, *Identificatie met Nederland*, 167.

⁶⁴ Robert King Merton, *Social theory and social structure* (New York: The Free Press, 1968), 55.

⁶⁵ De WRR, *Identificatie met Nederland*, 59.

⁶⁶ Zie: Thomas Spijkerboer, *Zeker weten. Inburgering en de fundamenten van het Nederlandse politieke bestel* (Den Haag: Sdu Uitgevers, 2007).

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Karen Phalet and D. Güngör, *Moslim in Nederland. Religieuze dimensies, etnische relaties en burgerschap: Turken en Marokkanen in Rotterdam. scp-werkdocument 106c* (Den Haag:SCP, 2004), 7.

⁶⁹ De WRR, *Identificatie met Nederland*, 164.

kijken. Mensen voelen zich betrokken bij andere leden van dezelfde groep of gemeenschap.⁷⁰ De WRR omschrijft de verbondenheid met anderen in abstractere zin. Het rapport stelt dat Nederlanders meerdere loyaliteiten hebben zonder dat zij zich daardoor minder verbonden voelen met de Nederlandse identiteit. De WRR vindt het dan ook onterecht dat loyaliteit en emotionele identificatie eerder tot uitsluiting dan insluiting leidt. Daarbij is de WRR van mening dat het hebben van twee paspoorten niets te maken heeft met iemands loyaliteit aan Nederland. De WRR stelt dat twee invullingen van emotionele verbondenheid met een natie in Nederland door elkaar heen lopen: 'erbij horen' en 'toebehoren'. Men kan laten blijken bij een natie te horen door hetgeen wat men doet. Het toebehoren tot een natie is een gevoelskwestie. Het is niet eenvoudig te toetsen wanneer iemand zich verbonden voelt aan een natie.⁷¹ De WRR onderscheidt drie gradaties van identificatie, te weten:

- 1) *Complementair*: de identificaties kunnen zonder problemen bij elkaar opgeteld worden.
- 2) *Concurrerend*: identificaties worden gezien als onderlinge concurrerend waardoor een rangorde plaatsvindt waarbij één identificatie dominant wordt.
- 3) *Uitsluitend*: de identificaties kunnen niet bij elkaar worden opgeteld.⁷²

De reeds besproken strategieën van Berry sluiten hier deels op aan. Bij de strategieën 'afzondering' en 'assimilatie' vinden vormen van 'concurrentie' en 'uitsluiting' plaats. Deze begrippen zijn hierin overlappend.

§ 3.4. Hybride identiteit

Geconcludeerd kan worden dat de culturele en etnische opvatting van de nationale identiteit het uitgangspunt zijn van deze scriptie en dat de invalshoek van de drie verschillende identificatieprocessen zal worden gebruikt voor de analyse. Zoals reeds besproken kan een migrant zich of geheel Turks c.q. Nederlands voelen, of iets hier tussenin. Wanneer een migrant zich bijvoorbeeld bij bepaalde aanknopingspunten in het identificatieproces Turks voelt (Turkse gerechten eten met familie), en bij andere aanknopingspunten Nederlands voelt (typisch Nederlandse gerechten eten met Nederlandse vrienden) kan blijken dat een migrant deze culturen combineert. Sterker nog, al dan niet onbewust spelen deze culturen bij de

⁷⁰ De WRR, *Identificatie met Nederland*, 59-60.

⁷¹ *Ibidem*, 170.

⁷² *Ibidem*, 173.

migrant op elkaar in. Van een *hybride identiteit* is sprake. De WRR onderstreept tevens het belang dat een hybride identiteit erkend moet worden bij migranten om uitsluiting tegen te gaan.⁷³

Elena Skapoulli, docent aan de Universiteit van California, heeft onderzoek gedaan naar manieren waarop een meisje met een migratieverleden zichzelf positioneert met betrekking tot verschillende identiteiten. In dit onderzoek komt naar voren dat de migrant zelf verwoordt dat zij een hybride identiteit heeft: zij ervaart een flexibele verbondenheid met zowel het land van herkomst als het land waar zij nu in woont. Zij voelt zich niet compleet verbonden met (één van de) verschillende groepen. Skapoulli concludeert dat bepaalde gedragscodes uit zowel het land van herkomst als wel uit de dominante cultuur in het nieuwe thuisland overgenomen worden, waardoor een hybride identiteit ontstaat.⁷⁴ Volgens de theorie van Berry betreft het hier een proces van integratie.⁷⁵ De WRR stelt dat verschillende identiteiten complementair aan elkaar kunnen zijn. Bij de onderzochte migrant van Skapoulli kunnen de identificatie met het land van herkomst en met het nieuwe thuisland zonder probleem bij elkaar opgeteld worden.⁷⁶

Socioloog Dwaine Plaza schrijft in zijn artikel over identificatie de volgende definitie van hybride identiteit: "*This model conceptualizes ethnicity and hybrid identity as a fluid, situational, volitional, and dynamic phenomenon, one in which ethnic boundaries, identities, and cultures are negotiated, defined, and produced through social interaction inside and outside ethnic communities*".⁷⁷ Dit is een belangrijke stelling daar Plaza betoogt dat het ervaren van een hybride identiteit situationeel is. De omgeving van een migrant (publiekelijk of privaat) bepaalt *of en de mate waarin* identificatie plaatsvindt. Hij betoogt dat door sociale interacties individuen hun identiteit kunnen definiëren en uitdrukken als 'etnische' actoren. Verder stelt hij dat mensen cultuur gebruiken om hun identiteit te duiden en verbanden en grenzen te leggen met andere individuen en groepen. Hij gaat in zijn artikel nog specifieker in op hoe deze hybride identiteit door migranten ervaren wordt, door te stellen dat het complexe samenspel van identiteit en cultuur een opvallend kenmerk is van de ervaringen van etniciteitsopbouw voor immigranten, vooral wanneer hun marginaliteit wordt benadrukt door de ontvangende samenleving. Plaza benadrukt het belang van het (h)erkennen van hybride

⁷³ De WRR, *Identificatie met Nederland*, 168.

⁷⁴ Elena Skapoulli, "Gender Codes at Odds and the Linguistic Construction of a Hybride Identity," *Journal of Language, Identity & Education*, Volume 3, Issue 4 (2004): 258.

⁷⁵ Phinney et al, "Ethnic Identity," 495.

⁷⁶ Skapoulli, "Gender Codes at Odds and the Linguistic Construction of a Hybride Identity," 258.

⁷⁷ Dwain Plaza, "The Construction of a Segmented Hybrid Identity Among One-and-a-Half-Generation and Second-Generation Indo-Caribbean and African Caribbean Canadians," *Journal Identity*, Volume 6, Issue 3 (2006): 207-229.

identiteiten door het volgende te stellen: “*When immigrants engage in constructing hybrid culture, they also engage in the process of building ethnic boundaries, which determine who they are, what they are, and how they feel they fit into the existing dominant culture*”.⁷⁸ Dit betekent dat pas op het moment dat de ene etnische groep in contact komt met de andere etnische groep, bijvoorbeeld doordat iemand migreert, de grenzen van de etnische groepen zichtbaar worden. De context waarin ze in contact komen met anderen verandert continu, en daarmee ook hoe migranten zich identificeren met deze groepen.⁷⁹

Sociologen Keri E. Iyall Smith en Patricia Leavy gaan in hun boek ‘Hybrid Identities’ hier verder op door. Ze stellen dat de grenzen van een etnische community onterecht als een *dichotomie* (tweesplitsing) worden afgeschilderd. Een identiteit lijkt in deze situatie slechts één van de twee vormen aan te kunnen nemen.⁸⁰ Met andere woorden: je bent bijvoorbeeld óf Turks, óf Nederlands. In de praktijk leidt zo’n foute dichotomie echter tot het ontstaan van een hybride identiteit. De werkelijkheid is niet zwart-wit, maar de identiteit zit in het midden: men kan deels Turks zijn en deels Nederlands. Het paradoxale hieraan is dat het bestaan van een hybride identiteit rust op het bestaan van grenzen: zonder grenzen is niks te overschrijden. Dit sluit nauw aan bij Phinney et al, die reeds stelden dat dit onder meer ter sprake komt bij de integratie van een migrant.⁸¹

Turkse migranten in Nederland kunnen zich in bepaalde mate met één of meerdere culturen verenigen. Psycholoog Geert Hofstede omschrijft dat culturen lastig te vergelijken zijn, en poogt middels zijn cultuurmodel hiertoe handvatten te bieden. In dit cultuurmodel beschrijft hij een zestal dimensies, aan de hand waarvan culturen vergeleken kunnen worden. Hierdoor worden ook grote verschillen in opvattingen binnen culturen beter kenbaar. De dimensies die Hofstede beschrijft zijn:

- 1) machtafstand,
- 2) onzekerheidsvermijding,
- 3) individualisme versus collectivisme,
- 4) masculiniteit versus feminiteit,
- 5) lange- versus kortetermijndenken en
- 6) toegeeflijkheid versus terughoudendheid.⁸²

⁷⁸ Plaza, “The Construction of a Segmented Hybrid Identity”, 214.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Keri E. Iyall Smith and Patricia Leavy, *Hybrid Identities. Theoretical and Empirical Examinations* (Leiden and Boston: Brill, 2008), 6.

⁸¹ Phinney et al, “Ethnic Identity,” 495.

⁸² Geert Hofstede, “Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context,” *Online Readings in Psychology and Culture*, Unit 2 (Subunit 1) (2011): 4.

Bij machtsafstand wordt gekeken naar de mate waarin ongelijkheid wordt geaccepteerd, zoals kinderen accepteren dat hun ouders 'boven hen staan'. Door de generaties heen wordt deze machtsafstand kleiner. Onzekerheidsvermijding omschrijft de mate waarin onzekerheid binnen een cultuur juist omarmt of gemeden wordt. Als voorbeeld noemt Hofstede dat culturen wel of geen vermenging met buitenlanders toestaat: 'there can only be one truth and we have it'. Individualisme stelt dat ieder individu belangrijk is (vrijheid om je eigen mening te geven) waar binnen collectivisme juist het belang van de groep voorop gesteld wordt (familie beschermt je in ruil voor loyaliteit). Masculiniteit en feminisme refereren naar de mate waarin (on-)gelijkheid tussen mannen en vrouwen gangbaar is binnen een cultuur. Verder kan binnen cultuur gekeken worden naar de toekomst op korte en lange termijn en wordt een bepaalde mate van toegeeflijkheid geaccepteerd. Deze toegeeflijkheid, of juist terughoudendheid, refereert naar de mate waarin persoonlijk geluk voorop staat, zoals bijvoorbeeld in West-Europa, of waar juist wordt weggecijferd door het handteren van strikte normen ten behoeve van de nationale cultuur. Dit laatste is gebruikelijk in onder meer Azië en landen waar de islam sterk vertegenwoordigd is. Migranten in Nederland kunnen zich verenigd voelen met meerdere culturen. Waar deze culturen binnen de dimensies van het cultuurmodel passen bepaalt hoe dicht de culturen bij elkaar liggen en daarmee hoe verenigbaar ze zijn.⁸³

In het boek 'Ons erf' van socioloog Warna Martinus Oosterbaan wordt het begrip 'mengelmens' geïntroduceerd, wat goed aansluit bij de zojuist genoemde theorieën. De Zuid-Afrikaanse schrijver Breyten Breytenback bedacht dit woord en doelde op mensen met een meervoudige identiteit: mensen die in twee of meer culturen leven.⁸⁴ Martinus Oosterbaan stelt dat een hybride identiteit behalve meervoudig ook gelaagd is vanwege de complexiteit ervan. Het begrip hybride identiteit gaat namelijk over een zelfbeeld van een groep of land en alles waar dit beeld op gebaseerd is. In zijn ogen is dat een objectief ervaren werkelijkheid.⁸⁵ De WRR sluit zich hier volledig bij aan. Meervoudige identiteit omdat migranten zich aan meerdere landen kunnen identificeren, gelaagd vanwege de complexiteit van deze identificatieprocessen. Zo kan de ene migrant zich op gebied van eten totaal niet Turks voelen, en 90% Nederlands, terwijl hij zich op gebied van familie 100% Turks voelt, en totaal niet Nederlands. Een andere migrant kan zich daarin bijvoorbeeld op gebied van eten 70% Turks voelen en 50% Nederlands, en op gebied van familie 90% Turks en 30% Nederlands.

⁸³ Hofstede, "Dimensionalizing Cultures," 3-20.

⁸⁴ Warna Oosterbaan Martinus, *Ons erf: identiteit, erfgoed, culturele dynamiek* (Amsterdam: De Bezige Bij: 2014), 18.

⁸⁵ Oosterbaan Martinus, *Ons erf: identiteit, erfgoed, culturele dynamiek*, 18.

Kortom: per migrant en per laag kan de identificatie verschillen, en omdat het om gevoel gaat kan een migrant zich in theorie volledig Nederland én volledig Turks voelen. De gelaagdheid van deze hybride identiteit kan dus ook terug te vinden zijn in verschillende contexten. Het aanwakkeren van identificatieprocessen en het ervaren van een hybride identiteit is situationeel. De WRR stelt hierbij nog dat niet alle identiteiten even verzoenbaar zijn. Als voorbeeld wordt genoemd dat een vrij seksueel moraal en een streng gereformeerde identiteit lastig te combineren zijn. Interessant is dat de WRR stelt dat “*in de literatuur weinig bekend is over, in hoeverre en op welke manier identificaties kunnen botsen, laat staan over de gevolgen van interne botsingen*”.⁸⁶

Geconcludeerd kan worden dat binnen het grote discours omtrent dé nationale identiteit eerder gezocht moet worden naar opvattingen over, dan naar een afbakening van dé nationale identiteit. Dit omdat een afbakening leidt tot exclusie van migranten. De WRR heeft een zestal opvattingen samengesteld waarbij die culturele en etnische opvatting het best aansluiten bij deze scriptie. Daarnaast is de opvatting van de WRR, dat gekeken moet worden naar identificatieprocessen bij migranten, leidend in dit onderzoek. Parallel aan deze opvatting staat centraal dat migranten een hybride identiteit hebben en zich niet uitsluitend verbonden voelen met één nationale identiteit. Dit impliceert dat migranten zich aan meerdere nationale identiteiten tegelijkertijd kunnen identificeren. De dominantie van een identificatieproces is hierbij situationeel.

4. Analyse asynchrone enquête

In totaal hebben 143 mensen de enquête ingevuld. Na de geografische vragen bleven 103 participanten over.⁸⁷ Op de vraag of mensen zich identificeren met meerdere nationale identiteiten in het dagelijks leven heeft een grote groep participanten ingevuld dit nooit te voelen. Ook deze groep, bestaande uit 26 deelnemers, is niet meegenomen in de analyse van de enquête.⁸⁸ In totaal zijn 66 participanten uitgesloten. Uiteindelijk bleef een groep van 77 participanten over waar data van geanalyseerd is.

Van de 77 deelnemers was 66% vrouw en 34% man.⁸⁹ De leeftijden van de participanten lagen uiteen tussen de 18 en 70 jaar. De grootste groep, 49% van de deelnemers,

⁸⁶ De WRR, *Identificatie met Nederland*, 47.

⁸⁷ Bijlage 1: Codering enquêtevragen. Punt 9: *Open vraag*.

⁸⁸ Ibidem. Punt 10: *Gesloten vraag*.

⁸⁹ Bijlage 2: Geografische achtergrond migranten. Tabel 22: *Geslacht totale groep migranten*.

viel binnen de leeftijdscategorie tussen de 26 en 30 jaar.⁹⁰ Van de participanten was 72% hbo of hoger geschoold. Dit is geen representatie van de Nederlandse maatschappij, daar in de gehele Nederlandse samenleving slechts iets meer dan een kwart hoger geschoold is.⁹¹ Ook de verdeling mannen en vrouwen komt niet overeen met de Nederlandse bevolking daar dit in werkelijkheid evenrediger verdeeld is.⁹² Over de vraag met welke nationaliteiten zij zich verbonden voelen is enige onduidelijkheid. Uitleg blijft binnen de enquêtes uit waardoor niet direct duidelijk wordt in welk opzicht men een hybride identiteit ervaart.

§ 4.1. Resultaten

Op de vraag in welke situatie de participanten zich identificeren met meerdere nationale identiteiten gaven de participanten uiteenlopende antwoorden. Deze reacties heb ik ingedeeld in 23 groepen. De grootste groep participanten (28%) stelt zich *nooit te identificeren met meerdere nationaliteiten*. Deze groep van 28% is uitgesloten. Hier tegenover stelt 17% zich juist *altijd en in elke context zich verbonden te voelen*. De aanknopingspunten die de participanten benoemen als momenten waarop zij zich identificeren met meerdere identiteiten zijn in de context van *familie* en bij de content *eten en drinken*.⁹³

Opvallend is dat wanneer dezelfde vraag in een gesloten vorm gesteld wordt de participanten uitgebreider reageren en andere antwoorden geven. Blijkbaar is de herkenning van de mogelijke aanknopingspunten (gesuggereerd door de multiplechoice-antwoorden) voldoende om te realiseren dat zij zich vaker identificeren met meerdere nationaliteiten dan men in eerste instantie dacht. Desondanks blijven de meest genoemde aanknopingspunten waarop het hebben van meerdere identiteiten een rol speelt *bij familie* (genoemd door 56% van de participanten) en tijdens het *koken/eten en drinken* (45%). Andere veelgenoemde antwoorden zijn *tijdens het horen/lezen over verhalen uit de geschiedenis* (42%), *tijdens het kijken van internationale wedstrijden* (38%) of het horen of bekijken van *nieuws* (37%), *tijdens werksituaties* (34%), in het bijzijn van *vrienden* (30 %) en tijdens het spreken van een specifieke *taal* (27%).⁹⁴

⁹⁰ Bijlage 2: Geografische achtergrond migranten. Tabel 23: *Leeftijd totale groep migranten*.

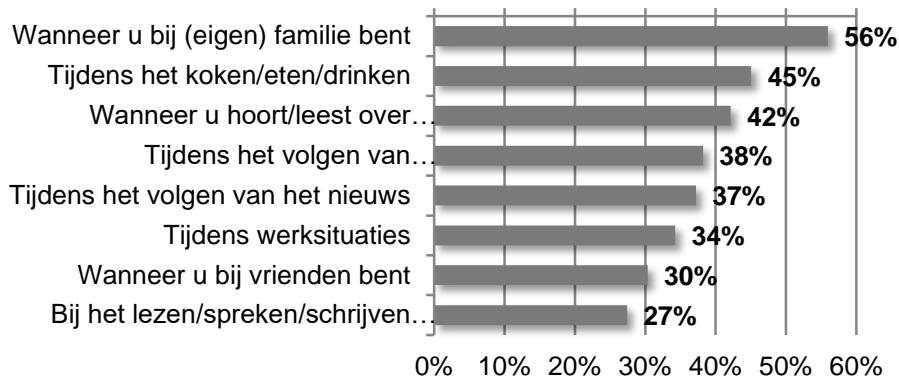
⁹¹ “Achtergrond beroepsbevolking,” last modified January 2018, <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2017/33/beroepsbevolking>.

⁹² “Bevolkingspiramide,” last modified January 2018, <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/bevolkingspiramide>

⁹³ Bijlage 1: Codering enquêtevragen . Tabel 1: *Open vraag*.

⁹⁴ Ibidem. Tabel 2: *Gesloten vraag*.

Wanneer speelt het hebben van meerdere nationale identiteiten een rol voor u?

Tabel 1: *Gesloten vraag*

Wanneer gekeken wordt naar de toelichtingen bij deze antwoorden valt het volgende op: van de participanten die hebben aangegeven dat ze het hebben van meerdere nationale identiteiten ervaren wanneer ze bij familie zijn, heeft de meerderheid als argumenten genoemd dat hierdoor verschillen tussen culturen zichtbaar worden (38%) en dat ook taalbarrières (31%) sterk naar voren komen.⁹⁵ Bij het koken/eten wordt aangegeven dat de voorkeur voor het soort eten een grote rol speelt (56%), evenals de manier van het bereiden van gerechten (50%).⁹⁶ Bij het horen/lezen over de geschiedenis komt naar voren dat vergelijkingen worden gemaakt tussen landen (33%), gevolgd door het hebben van interesse in de geschiedenis van het land van herkomst (27%).⁹⁷ Bij het volgen van het nieuws blijken vooral uitzendingen uit land van herkomst (33%) en de vergelijking daarvan met de Nederlandse televisie een grote rol te spelen, evenals nieuws dat voor beide landen van belang is (48%).⁹⁸ Tijdens werksituaties is de meest gegeven toelichting dat men positief contact ervaart als gevolg van een andere afkomst (24%). Tot slot blijkt dat binnen de werkomgeving veel wordt gevraagd naar de achtergrond en naar het uiterlijk van de participanten (20%).⁹⁹ Deze bevindingen zullen geanalyseerd worden in de volgende sub-hoofdstukken.

⁹⁵ Bijlage 1: Codering enquêtevragen. Tabel 6: *Familie*.

⁹⁶ Ibidem. Tabel 9: *Eten*.

⁹⁷ Ibidem. Tabel 17: *Geschiedenis*.

⁹⁸ Ibidem. Tabel 10: *Nieuws*.

⁹⁹ Ibidem. Tabel 3: *Werk*.

§ 4.2. Fysieke plekken (context)

Uit de enquête komt naar voren dat door de deelnemende migranten drie fysieke plekken belangrijk worden geacht bij het aanwakkeren van identificatieprocessen, te weten: in het bijzijn van *familie*, bij *vrienden* en in *de werkomgeving*. Deze drie plekken zijn in te delen in twee verschillende domeinen: het samen zijn met vrienden of familieleden gebeurt in het *privé domein* en de werkomgeving wordt ingeschaald onder het *publiekelijke domein*.

Functionele identificatieprocessen

Bij alle drie de fysieke plekken, en dus binnen zowel het private als binnen het publiekelijke domein, speelt de specifieke handeling *het gebruik maken van taal* een rol. In het privé-domein spelen identificatieprocessen op wanneer met elkaar dezelfde taal gesproken wordt. Bij het niet-vloeiend Nederlands spreken of het in staat zijn om te praten en te binden met collega's of klanten middels een andere taal dan het Nederlands worden ook functionele identificatieprocessen aangewakkerd.¹⁰⁰

Normatieve identificatieprocessen

Betreffende de normatieve identificatieprocessen is duidelijk verschil tussen het private en het publiekelijke domein. Participanten geven aan dat wanneer men met familie is doorgaans andere normen, waarden en gedrag als 'normaal' worden beleefd dan wanneer men met Nederlandse vrienden of derden is.¹⁰¹ Eén van de meest genoemde handelingen die normatieve identificatieprocessen aanwakkert betreft de *eetcultuur*. Dit beslaat zowel het soort eten dat genuttigd wordt (halal voedsel, gebruik van specifieke kruiden, specerijen en ingrediënten), de wijze van bereiden en de manier van nuttigen (eten als sociaal evenement, als vorm van status en als teken van gastvrijheid). Zo zegt een respondent bijvoorbeeld dat bij hem thuis *'te veel eten gemaakt wordt, voor onverwachts visite'*, waarbij gesuggereerd wordt dat dit binnen de Nederlandse cultuur niet gebruikelijk is.¹⁰² Ook binnen het publiekelijke domein worden normatieve identificatieprocessen aangewakkerd bij de participanten: daar waar bij migranten het eten veelal een uitgebreide sociale aangelegenheid is, ook tijdens de lunch op het werk, is aangegeven dat de Nederlandse collega's snel en individualistisch willen lunchen. Opvallend is dat enkele tweede- en derde-generatie participanten aangeven dat zij (in familiekringen) verschil zien tussen het eetgedrag van de eerste-generatie participanten en

¹⁰⁰ Bijlage 1: Codering enquêtevragen . Punt 26: *Taal*.

¹⁰¹ Ibidem. Punt 14: *Familie*.

¹⁰² Ibidem. Punt 17: *Eten*.

henzelf: de eerste generatie eet primair de cuisine uit het land van herkomst, waar de tweede- en derde –generatie participanten een gemixte, multiculturele, eetcultuur hebben ontwikkeld.¹⁰³

Een andere opvallende bevinding is dat de mate waarin discussies over het naleven van bepaalde normen en waarden situationeel is. In het bijzijn van familie passen de respondenten zich volledig aan. Dit kan positief zijn omdat dit een gevoel van herkenning of verbondenheid met zich meebrengt. Dit kan ook negatief zijn omdat weinig ruimte is om normen en waarden die gelden binnen de familie ter discussie te stellen. Zo zegt een respondent dat hij zijn ouders uit respect dient aan te spreken met “U”, en dat daar geen discussie over mogelijk is.¹⁰⁴ Bediscussiëren ze dit wel, dan leidt dit veelal tot hevige conflicten. In het bijzijn van vrienden ervaren de respondenten meer ruimte om discussie te voeren betreffende hun eigen normen en waarden en die van vrienden, waarbij onder meer “*racisme, discriminatie en integratie aan bod komen*”.¹⁰⁵ Hier treden minder identificatieprocessen op maar deze kunnen zowel leiden tot consensus als tot botsingen. Over het algemeen ervaren ze een hogere mate van tolerantie. In het publiekelijke domein ervaren de respondenten veel meer identificatieprocessen met als gevolg druk tot aanpassing aan de dominante cultuur van de samenleving, en daarmee aan diens normen en waarden. Meerdere respondenten ervaren dat hun uiterlijk en naam ervoor zorgen dat anderen uit de Nederlandse samenleving hen identificeren als ‘een buitenlander’. Ironisch genoeg zorgt juist dit voor het aanwakkeren van een identificatieproces, waardoor zij zich bewust worden van hun hybride identiteit. Het feit dat een respondent zich Nederlands voelt sluit niet uit dat de omgeving hem/haar als niet-Nederlands beschouwt. Andersom geven ook een aantal respondenten te kennen dat collega’s “typisch Nederlands gedrag” vertonen, zoals het naar eigen zeggen “*minder belangstelling tonen, directer zijn en droog communiceren*”.¹⁰⁶

Emotionele identificatieprocessen

Wanneer gekeken wordt naar de emotionele identificatieprocessen van de respondenten valt direct op dat primair wordt gesproken vanuit het private domein. De participanten ervaren “*een gevoel van herkenning en voelen zich thuis*” wanneer zij met familie of vrienden zijn.¹⁰⁷ De triggers voor deze gevoelens zijn onder meer het delen van dezelfde ervaringen en

¹⁰³ Bijlage 1: Codering enquêtevragen . Punt 17: *Eten*.

¹⁰⁴ Ibidem. Punt 14: *Familie*.

¹⁰⁵ Ibidem. Punt 16: *Vrienden*.

¹⁰⁶ Ibidem. Punt 11: *Werk*.

¹⁰⁷ Ibidem. Punt 14: *Familie*.

(familie)geschiedenis, het praktiseren van dezelfde tradities, het hanteren van dezelfde eetcultuur en praktiseren van dezelfde omgangsnormen. Deze gevoelens zijn doorgaans dan ook positief. Negatieve of gekwetste gevoelens komen vooral voor binnen de vriendenkring of in het publiekelijke domein, wanneer bijvoorbeeld “*grappen gemaakt worden over de afkomst of denigrerend gedaan wordt*”, aldus een respondent.¹⁰⁸ Op de werkvloer ervaren de respondenten alleen negatieve gevoelens in de vorm van vooroordelen, iets dat opmerkelijk is daar dit eigenlijk wordt geacht niet in een werkomgeving voor te komen.

Identificatieprocessen met als gevolg negatieve gevoelens komen ook binnen de familie voor. Zo vinden enkele respondenten dat de familie hen ‘*te Nederlands vindt geworden*’.¹⁰⁹ Dit is interessant, daar dit aangeeft dat de respondenten zelf kennelijk de cultuur van hun ouders hebben overgenomen, maar ook de Nederlandse cultuur. Waar hun (groot-)ouders vooral de cultuur van herkomst hanteren, is dit bij de tweede- en derde-generatie migranten veel meer verweven met de Nederlandse cultuur. De (groot-)ouders lijken bang te zijn dat de participanten de cultuur van herkomst inwisselen voor de Nederlandse cultuur (culturele assimilatie). Bij de participanten lijken beide culturen naast elkaar te bestaan. Zoals Smith & Leavy stellen ontstaat een hybride identiteit als gevolg van een onterechte dichotomie.¹¹⁰ In het bovenstaande voorbeeld kunnen de participanten met een Turkse cultuur ook de Nederlandse cultuur omarmen, in plaats van dat zij deze moeten inwisselen. Dit in tegenstelling tot de eerste-generatie migranten, die hier veel meer moeite mee lijken te hebben.

§ 4.3. Specifieke handelingen (content)

Uit de enquête komen vijf specifieke handelingen naar voren welke identificatieprocessen aanwakkeren bij de participanten, te weten: koken of *eten*, het horen/lezen over *geschiedenis*, het bekijken van internationale *wedstrijden*, het volgen of bespreken van het *nieuws* en het spreken van een specifieke *taal*. Deze vijf handelingen komen zowel binnen het private- als binnen het publiekelijke domein voor. Opvallend is dat binnen het private domein identificatieprocessen optreden doordat de handelingen vaak gepaard gaan met

¹⁰⁸ Bijlage 1: Codering enquêtevragen. Punt 16: *Vrienden*.

¹⁰⁹ Ibidem. Punt 14: *Familie*.

¹¹⁰ Keri E. Iyall Smith and Patricia Leavy, *Hybrid Identities. Theoretical and Empirical Examinations* (Leiden and Boston: Brill, 2008), 6.

overeenkomsten en dat binnen het publiekelijke domein identificatieprocessen worden aangewakkerd doordat juist de verschillen tussen migranten en derden kenbaar worden.¹¹¹

Functionele identificatieprocessen

Wanneer we kijken naar specifieke handelingen die functionele identificatieprocessen aanwakkeren komt wederom naar voren dat taal een van de belangrijkste is, voor zover de functionele identificatieprocessen al een rol spelen. Het is niet vreemd dat *taal*, net als bij de eerder behandelde fysieke plekken, kan zorgen voor in- of uitsluiting. De participanten die de Nederlandse taal, of juist de taal uit het land van herkomst, niet goed (meer) beheersen geven aan dat dit hinderlijk is en zorgt voor mindere mate van identificatie. Uitsluiting wordt ervaren. Binnen werkcontext kan taal hiermee ook een barrière vormen. Anderzijds kan het spreken van meerdere talen leiden tot betere verbondenheid met derden.¹¹²

Normatieve identificatieprocessen

De normatieve identificatieprocessen die optreden aangewakkerd door specifieke handelingen komen zowel in het private als in het publiekelijke domein voor. Eten is, zoals eerder behandeld, een veelgenoemde aanleiding tot normatieve identificatie bij de participanten. Het bereiden, de ingrediënten en de eetcultuur zelf, waarbij iedereen welkom is en het eten een sociaal evenement is, zijn veelal normen en waarden die de participanten meekrijgen vanuit de familie. Opvallend is dat een participant aangeeft dat betreffende eten zowel de normen uit de familie als ‘typisch Nederlandse normen’ worden gecombineerd: ze eten Turkse gerechten, maar wel stevast om 6 uur ’s avonds.¹¹³

Ook bij het kijken van nieuws of sportwedstrijden worden normatieve identificatieprocessen aangewakkerd. Participanten praten over “*gemengde gevoelens*” omdat ze bij nieuws niet goed kunnen bepalen wiens standpunt ze moeten kiezen, en bij wedstrijden wie ze moeten steunen.¹¹⁴ Dit komt mede doordat ze niet alleen denken aan voor wie ze willen zijn, maar ook doordat ze rekening houden met wat van hen wordt verwacht door hun omgeving. Sommige participanten zeggen dan ook “*voor beide landen te zijn*”, of nieuws te volgen dat voor Nederland en voor hun thuisland van belang is.¹¹⁵ Ook dit duidt op een hybride identiteit. Wanneer informatie uit de geschiedenis wordt gedeeld versterkt dit voor

¹¹¹ Zie: Bijlage 1: Codering enquêtevragen.

¹¹² Bijlage 1: Codering enquêtevragen . Punt 26: *Taal*.

¹¹³ Ibidem. Punt 17: *Eten*.

¹¹⁴ Ibidem. Punt 18: *Nieuws*.

¹¹⁵ Ibidem. Punt 20: *Internationale wedstrijden*.

sommige participanten het beeld dat zij hebben betreffende de normen en waarden uit het herkomstland van hun (voor-)ouders.

Tot slot worden verschillende talen vaak gekoppeld aan verschillende culturen. Schrijfwijzen, woordvolgordes en uitdrukkingen kunnen aldus een participant leiden tot verwarring. Dit ervaart hij niet alleen als functioneel, maar ook als normatief: door het gebruik van de juiste uitdrukkingen kan hij zich sneller associëren met bepaalde identiteiten. Andersom noemt een andere participant dat het gebruik maken van beide identiteiten *helpt om talen beter te snappen*.¹¹⁶

Emotionele identificatieprocessen

Opvallend is dat de specifieke handelingen die mogelijk emotionele identificatieprocessen aanwakkeren alleen gerapporteerd zijn binnen het private domein.¹¹⁷ De emotionele identificatieprocessen worden vooral aangewakkerd bij de handelingen die de eetcultuur, de geschiedenis, sport en nieuws betreffen. Wanneer gekookt of gegeten wordt, worden bij de participanten herinneringen naar boven gehaald. Zo stellen participanten dat ze bij het koken “*terugdenken aan familie*” en dat ze bij bepaalde smaken of geuren denken aan een specifieke cultuur.¹¹⁸ Het koken van eten uit het land van herkomst is behalve een normatief ook een emotioneel identificatieproces, daar familierecepten de norm zijn binnen de familie en de participanten doen terugdenken aan vroeger.

De meeste emotionele identificatieprocessen komen voor bij handelingen die te maken hebben met de geschiedenis. Wanneer grote evenementen uit de geschiedenis, zoals het meemaken van een oorlog, invloed hebben gehad op het leven van een participant, dan voelt hij/zij zich automatisch met dat stuk geschiedenis verbonden.¹¹⁹ Dit hoeft niet eens te betekenen dat men zelf een oorlog heeft meegemaakt, dit kan al als andere leden, al dan niet van andere generaties, binnen de familie dit wel hebben meegemaakt. Deze verbondenheid heeft vaak te maken met hoe culturele groepen zich door de geschiedenis heen hebben gemanifesteerd. Deze emotionele identificatieprocessen kunnen ook positief zijn: participanten geven aan “*interesse te hebben in hun roots*”, “*trots te zijn op hun culturele achtergrond of land*” en “*loyaliteit te voelen jegens het land van herkomst*”.¹²⁰

¹¹⁶ Bijlage 1: Codering enquêtevragen . Punt 26: *Taal*.

¹¹⁷ Zie: Bijlage 1: Codering enquêtevragen.

¹¹⁸ Ibidem. Punt 17: *Eten*.

¹¹⁹ Ibidem. Tabel 17: *Geschiedenis*.

¹²⁰ Ibidem. Punt 20: *Internationale wedstrijden*.

Tot slot worden ook bij het volgen van nieuws of (sport-)wedstrijden emotionele identificatieprocessen aangewakkerd bij de participanten. Verschillende gevoelens komen kijken bij het aanschouwen van sportwedstrijden: trots, enthousiasme en sympathie. Wanneer een participant niet kan kiezen tussen meerdere landen, bijvoorbeeld wanneer twee nationale teams uit verschillende landen tegen elkaar spelen, kunnen negatieve gevoelens ontwikkeld worden. Het kijken van nieuws ligt iets gevoeliger. Bij onderwerpen als discriminatie, immigratie en allochtonen overheerst onder de participanten een negatief gevoel. Eén participant geeft ook aan te twijfelen over de oprechtheid van de informatieverschaffing door het nieuws. Daarnaast ervaren meerdere respondenten, zoals reeds uitgelegd, een dubbel gevoel wanneer men niet weet van welk land ze welke standpunten moet innemen. Dit is wederom een vorm van dichotomie, iets waar de respondenten die een hybride identiteit ervaren moeite mee kunnen hebben: ze zijn het in dit geval noch geheel eens met het ene standpunt, en noch met het andere.¹²¹

Geconcludeerd kan worden dat van de vele aanknopingspunten genoemd in de enquête acht de moeite waard waren te behandelen in deze scriptie. Het betreft drie specifieke plekken; in het bijzijn van *familie*, in het bijzijn van *vrienden* en in de *werkomgeving*. Hiervan worden in het bijzijn van familie en vrienden in het private domein onderverdeeld en de werkomgeving in het publiekelijk domein. Daarnaast werden nog vijf soorten content genoemd te weten; koken of *eten*, het horen/lezen over *geschiedenis*, het bekijken van internationale *wedstrijden*, het volgen of bespreken van het *nieuws* en het spreken van een specifieke *taal*. Alle aanknopingspunten die identificatieprocessen hebben aangewakkerd bij deze algemene groep migranten worden meegenomen in de in de diepte interviews bij de drie generaties Turkse migranten in Nederland.

5. Analyse half-gestructureerde interviews

In de half-gestructureerde interviews is verdieping gezocht in de verschillen en overeenkomsten tussen de eerste-, tweede- en derde-generatie Turkse migranten in de wijze waarop identificatieprocessen worden aangewakkerd en ervaren. De resultaten van deze interviews worden per generatie beschreven.

¹²¹ Bijlage 1: Codering enquêtevragen . Punt 18: *Nieuws*.

§ 5.1. Eerste generatie Turkse migranten

De eerste generatie Turkse migranten geeft aan zich noch volledig met de Turkse, noch volledig met de Nederlandse cultuur te identificeren. Deze generatie benoemt dat zij vasthouden aan traditionele Turkse normen en waarden. Daarnaast geven de respondenten aan gevoelsmatig volledig te functioneren in de Nederlandse samenleving. Dit terwijl de participanten aangeven weinig tot geen contact te zoeken met andere Nederlanders. Dit gebrek komt voort uit de culturele verschillen die zij detecteren tussen Nederlanders en henzelf. Zij geven aan dat het ervaren van deze verschillen in dagelijkse omgang zorgt voor ongemakken in de sociale omgang. Dit leidt ertoe dat ze prefereren om sociale contacten aan te gaan met andere Turkse migranten die eenzelfde achtergrond delen. Dit is één van de redenen dat familiebanden een belangrijke positie innemen in hun dagelijks leven. In de familiere omgeving is vergelijkbaar mijndend gedrag zichtbaar om identificatieprocessen te voorkomen. Respondenten geven aan dat zij in interactie met hun eigen ouders angst bemerken dat zij de Turkse normen en waarden niet in ere houden. Twijfel vanuit ouders dat verval van Turkse normen en waarde intreedt wakkert identificatieprocessen aan die respondenten als beladen ervaren. Geconcludeerd kan worden dat de eerste-generatie Turkse migranten weinig identificatieprocessen ervaren omdat zij situaties waarin deze worden aangewakkerd vermijden. Als dit wel gebeurt dan treden bij deze generatie primair emotionele identificatieprocessen, en normatieve identificatieprocessen bij diens ouders.

Opvallend is dat de respondenten, ondanks dat ze aangeven zelf de identificatieprocessen binnen hun familie te vermijden, kenbaar maken dat hun kinderen bij hen identificatieprocessen aanwakkeren. Respondenten geven aan dat hun kinderen hen confronteren dat zij onvoldoende integreren. Zelf ervaart deze generatie dat zij hun kinderen anders opvoeden. Bewust worden keuzes gemaakt die het mogelijk maken voor hun kinderen om meer aansluiting te vinden met Nederlanders. Onderwerpen die taboe zijn voor hun ouders worden nu beter bespreekbaar, zoals de man-vrouw verstandhouding en het trouwen met een Nederlander: *“Nou ik probeer nu [...] dingen te laten samensmelten. Samenvloeien. Ik weet dat er ontzettend veel mensen boos zouden worden als één van onze dochters, [...] omdat ik de mentaliteit ken van de familie. Als mijn, als één van onze dochters met een Nederlandse jongen over de stoep komen, zal hij niet snel worden geaccepteerd.”*¹²²

Een ander voorbeeld is daar waar de participanten de voorkeur geven om binnenshuis met het gezin alleen Turks te spreken, zij de Nederlandse taal minder goed beheersen dan hun

¹²² Bijlage 3: Transcripten. Transcript 1: Participant A1 t/m A7, 14.

kinderen. Respondenten geven aan dat zij het moeilijk vinden om zich in het Nederlands uit te drukken. Het spreken van *taal* is daarmee het enige functionele identificatieproces bij deze generatie. Geconcludeerd kan worden dat deze eerste generatie een brugfunctie heeft: zij helpen hun ouders die geen Nederlands spreken te functioneren in de Nederlandse maatschappij.¹²³ Daarnaast helpen de kinderen van deze eerste-generatie migranten hen op hun beurt te integreren. Tevens kan gesteld worden dat het niet volgen van onderwijs de taalbarrière in stand houdt. Bij de participanten die wel Nederlands onderwijs gevolgd hebben is deze barrière aanzienlijk minder aanwezig.

Deze generatie geeft aan dat zowel in Nederland als Turkije identificatieprocessen worden aangewakkerd doordat de dominante cultuur hen niet includeert.¹²⁴ Dit gevoel van afwijzing wakkert deze processen aan. Meestal zijn dit emotionele identificatieprocessen op individueel niveau (men voelt zich persoonlijk afgewezen) en normatieve identificatieprocessen in groepsverband (de eerste-generatie Turkse Nederlanders gedragen zich ‘anders’). Dit refereert tevens naar de mate van individualisme en collectivisme zoals Hofstede dit omschrijft.¹²⁵ Deze generatie stelt daarbij dat derden hen aanspreken op hun Turkse achtergrond. Hierbij treden emotionele identificatieprocessen op doordat de participanten realiseren dat zij nooit volledig erkend zullen worden in Nederland of Turkije. Opmerkelijk is dat de participanten zichzelf enigszins tegenspreken. Zo benadrukken ze zich wel overwegend Nederlands te voelen in het dagelijks leven (*“In mijn dagelijks leven. [...] Hoe ik leef, hoe ik woon, hoe ik daarmee omga met mijn kinderen, met mijn man, met mijn werk. Ben ik meer Nederlands.”*)¹²⁶ maar geven aan in de (dagelijkse) familiecontext vooral aan de Turkse cultuur te relateren. Gesteld kan worden dat deze generatie, al dan niet onbewust, culturele grenzen overschrijdt. Hiermee ervaren zij een hybride identiteit. De omgeving erkent deze hybride identiteit niet waardoor de participanten het gevoel krijgen te moeten kiezen tussen identiteiten. Identificatieprocessen treden op omdat de omgeving hen erop wijst dat zij niet binnen een culturele grens zijn gebleven en dus ‘anders’ zijn geworden. Deze processen worden doorgaans als negatief ervaren.

Een aansluitende bevinding is dat identificatieprocessen worden aangewakkerd wanneer deze generatie nieuws over Turkije volgt. Zij ervaren dat de omgeving benadrukt dat de participanten Turks zijn, ook al hebben zij geen affiniteit met Turkse politiek. Smith stelt in één van zijn opvattingen dat het ervaren van een nationale identiteit verbonden is aan het

¹²³ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 1: Participant A1 t/m A7,” 4.

¹²⁴ Ibidem. Transcript 2: Participant A8, 4.

¹²⁵ Hofstede, “Dimensionalizing Cultures,” 4.

¹²⁶ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 1: Participant A1 t/m A7, 22.

hebben van een gevoel van een politieke gemeenschap.¹²⁷ Verklaard kan worden dat wanneer Turkije in het nieuws komt, zeker wanneer dit negatief is, Nederlanders klaarblijkelijk de behoefte voelen om te controleren of Turkse migranten nog wel ‘bij hen’ horen. Het zijn de Nederlanders die de identificatieprocessen aanwakkeren bij deze generatie. Het vragen naar iemands politieke standpunt lijkt een verkapt vorm van het vragen waar de loyaliteit van de Turkse migranten ligt. Deze mate van onzekerheidsvermijding omschrijft Hofstede als een belangrijke dimensie binnen een cultuur.¹²⁸ Deze onzekerheid jegens de loyaliteit van de migranten ontstaat volgens de respondenten bij Nederlanders ook wanneer duidelijk wordt dat de eerste generatie veelal islamitisch is: “*Onze cultuur en geloof worden heel vaak verward.*”¹²⁹ Onterecht ontstaat de verwarring dat daardoor geen verbondenheid kan ontstaan. De normen en waarden die voort zijn gevloeid uit het geloof kunnen echter wel botsen. Keuzes zoals het wel of niet dragen van een hoofddoek, het bidden in een moskee en het nuttigen van alcohol bepalen de mate van identificatie met Nederlanders. Deze generatie ziet Nederland echter als hun thuisland, ondanks dat ze sterk vasthouden aan de Turkse normen en waarden. Hier zit een kloof met hun ouders daar die wel nog sterk het gevoel hebben dat Turkije hun thuisland is.¹³⁰ Hoewel zij zich sterk verbonden voelen met Turkije en daar graag op vakantie gaan willen zij daar niet meer wonen. Deze generatie stelt enorm trots te zijn op Turkije. Dit uit zich bijvoorbeeld tijdens internationale wedstrijden waarbij zij eerder voor Turkije zijn dan voor Nederland.¹³¹ Gesteld kan worden dat wanneer over Turkije gesproken wordt, of dit nu in het nieuws is, bij sportwedstrijden of bij de familie, identificatieprocessen aangewakkerd worden. Emotionele identificatieprocessen in positieve vorm ontstaan wanneer zij trots zijn op Turkije. Wanneer getwijfeld wordt aan hun loyaliteit door Nederlanders treden ook identificatieprocessen op bij deze participanten welke doorgaans als negatief worden ervaren.

Nog een opvallende bevinding is dat deze groep participanten de behoefte had vooral te benadrukken wat Turken en Nederlanders anders doen in het dagelijks leven. Om te functioneren in de Nederlandse samenleving vinden verschillende samensmeltingen van dagelijkse handelingen plaats die resulteren in het aanwakkeren van identificatieprocessen. Een voorbeeld is dat respondenten de Turkse eetcultuur in stand houden, maar aangeven wel meer internationale invloeden dan hun ouders toe te laten. Zoals het om zes uur tafelen wat in

¹²⁷ Smith, *National Identity*, 14.

¹²⁸ Hofstede, “Dimensionalizing Cultures,” 4.

¹²⁹ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 2: Participant A8, 16.

¹³⁰ Ibidem. Transcript 1: Participant A1 t/m A7, 27.

¹³¹ Ibidem, 28.

de Nederlandse cultuur gebruikelijk is. Skapoulli zou dit definiëren als hybride identiteit: bepaalde gedragscodes uit het land van herkomst als wel uit de dominante cultuur worden overgenomen door de migranten.¹³² Deze generatie stelt dat Turken nooit eenzaam zijn omdat zij altijd op hun familie kunnen terugvallen. Gastvrijheid is voor hen een belangrijke norm.¹³³ Dit is een opvallende bevinding daar identificatieprocessen kunnen leiden tot botsingen als deze norm niet wordt nageleefd. Zij kunnen zich minder vinden in het opscheppen en pronken van typische Turken.¹³⁴ Maar aan het botte, harde, individualistische en directe gedrag van Nederlanders en aan het gebrek aan onderlinge privacy identificeren zij zich ook niet.¹³⁵ In vergelijking met Nederlanders is deze generatie nog even emotioneel als hun ouders. Dit zorgt ook voor sociale druk: *“Weet je, want wij geven dus zoveel om emotie dat wij onszelf wegcijferen. [...] Gedraag je je hier, doe normaal wat denken de burens wel niet. Wij denken te veel na over anderen”*.¹³⁶ De Turkse theecultuur blijft gepraktiseerd bij deze generatie en botst niet met Nederlandse normen en waarden. Tevens nemen de participanten deel aan Nederlandse feestdagen, naast het vieren van Turkse feestdagen. Bijvoorbeeld het vieren van Sinterklaas en het Suikerfeest. Geconcludeerd kan worden dat culturele assimilatie niet heeft plaatsgevonden: de Turkse cultuur krijgt voorrang.¹³⁷ Deze generatie merkt wel degelijk een vorm van integratie op: zij zien zichzelf als nuchterder, realistischer, lossere en vrijere dan hun ouders, net zoals de Nederlanders in hun ogen zijn. Identificatieprocessen treden op wanneer zij met deze verschillen ten opzichte van hun ouders worden geconfronteerd.

§ 5.2. Tweede generatie Turkse migranten

De tweede generatie uit dit onderzoek ervaart van alle geïnterviewde generaties de meeste problemen met het hebben van een hybride identiteit. Dit omdat zij actief in twee of meerdere culturen leven, en ‘naar twee pijpen moeten dansen’, al dus de participanten. Zij vinden dat ze actief meedoen in de Nederlandse samenleving, en besteden veel tijd en aandacht aan hun familie. Hun ouders hebben echter andere verwachtingen van hen dan de Nederlandse samenleving doet. Zij moeten daarom per situatie schakelen of zij zich voornamelijk identificeren met hun Turkse identiteit of dat zij zich meer identificeren met hun Nederlandse, en daar vervolgens ook naar handelen. Dit ziet de tweede generatie als een emotioneel en

¹³² Skapoulli, “Gender Codes at Odds and the Linguistic Construction of a Hybride Identity,” 258.

¹³³ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 1: Participant A1 t/m A7, 31.

¹³⁴ Ibidem. Transcript 2: Participant A8, 16.

¹³⁵ Ibidem. Transcript 1: Participant A1 t/m A7, 19.

¹³⁶ Ibidem. 43.

¹³⁷ Ibidem. Transcript 2: Participant A8, 12-17.

verwarrend proces, wat leidt tot innerlijke conflicten. De eerste generatie heeft dit in vergelijking veel minder, daar die zich primair verenigt met de Turkse cultuur en daardoor in verhouding minder identificatieprocessen ervaart.

Waar de eerste generatie vooral sprak over verschillen, valt op dat deze generatie voornamelijk spreekt over de botsingen die zij ervaren bij hun identificatieprocessen. Ze beheersen de Turkse en Nederlandse taal ruim voldoende, maar toch vallen ze tussen wal en schip: ze horen niet bij de groep eerste-generatie Turken en ze worden niet volledig geaccepteerd als Nederlanders.¹³⁸ Ook binnen de Turkse gemeenschap in Nederland ervaren de participanten dit: hen wordt verteld dat ze 'nep' Turken zijn, of ze zijn té conservatief en passen zich onvoldoende aan. Deze tweede generatie ervaart dat binnen het private domein nog altijd van hen verwacht wordt dat ze voldoen aan Turkse normen en waarden en binnen het publiekelijk domein wordt verwacht dat ze voldoen aan Nederlandse normen en waarden. Deze identificatieprocessen, aangewakkerd door derden, zorgen voor druk, wrijving en lastige situaties. Deze generatie ervaart hiermee dan ook met name emotionele identificatieprocessen. Alle participanten omschrijven dat in hun optiek een generatiekloof ontstaat. Dit omdat de eerste generatie, waaronder hun ouders, verwacht dat zij hun Turkse normen en waarden trouw blijven. Noodgedwongen stellen de participanten zich in het bijzijn van familie meer Turks op, en uit respect voor de familie worden bepaalde handelingen verricht.¹³⁹ De processen van identificatie leiden tot botsingen wanneer tegen de normen en waarden van hun ouders wordt ingegaan. Vanuit huis wordt nadrukkelijk herhaald dat ze niet moeten vergeten wat hun culturele achtergrond is.¹⁴⁰ Twijfels uiten, bijvoorbeeld over de islam, wordt niet geaccepteerd.¹⁴¹ Dat deze participanten varkensvlees eten vertellen zij hun ouders niet.¹⁴² Deze generatie vindt Turken gesloten en Nederlanders meer open. Hiermee doelen zij echter niet op gastvrijheid. Daar vinden zij de Turkse gemeenschap veel warmer en hartelijker in. Zij doelen op de openheid om ingewikkelde, gevoelige of pijnlijke onderwerpen bespreekbaar te maken. Persoonlijk geluk, zoals Hofstede binnen de dimensie toegeeflijkheid plaatst, is hierbij belangrijk.¹⁴³ Praten over je seksualiteit is binnen hun familie echter taboe.¹⁴⁴ Alle participanten omschrijven daarbij dat Turken in Turkije nu moderner zijn dan de eerste-

¹³⁸ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 3: Participant A9, 26.

¹³⁹ Ibidem. Transcript 5: Participant A11, 31.

¹⁴⁰ Ibidem. Transcript 3: Participant A9, 20-25.

¹⁴¹ Ibidem, 26.

¹⁴² Ibidem, 8.

¹⁴³ Hofstede, "Dimensionalizing Cultures," 4.

¹⁴⁴ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 5: Participant A11, 19.

generatie Turken in Nederland.¹⁴⁵ “*wat me eigenlijk echt frustreert is dat de Turken die in Nederland wonen zich niet aanpassen. De meeste dan [...]. Zij vinden dat de Nederlanders zich moeten aanpassen en zij niet aan de Nederlandse cultuur.*”¹⁴⁶ Ironisch is dat zij stellen dat hun ouders te nationalistisch zijn en dat hun ouders op hun beurt vinden dat sommige Nederlanders te nationalistisch zijn. Beide groepen lijken zich niet aan elkaar aan te passen. Geconcludeerd kan worden dat zowel de familie van deze generatie als de Nederlandse samenleving identificatieprocessen aanwakkert met als gevolg dat deze participanten druk voelen om een identiteit te kiezen. De participanten hebben moeite om zich hier mee te verenigen. Uit deze identificatieprocessen vloeien vaak conflicten voort. Deze generatie voelt behoefte tot meer begrip en inlevingsvermogens van de omgeving waar zij zich in bewegen.

Deze generatie is zich steeds bewuster aan het afzetten van Turkse normen en waarden. Zij proberen de Nederlandse cultuur nog beter te omarmen, maar dit gaat niet zonder slag of stoot. Het aangetrokken voelen tot meerdere culturen maakt dat culturele grenzen zichtbaar worden en dit leidt tot uitsluiting. Op die culturele grenzen vinden vaak identificatieprocessen plaats met botsingen als gevolg: ga ik de grens over (uitsluiting bij een culturele groep) of blijf ik binnen de beperking van de desbetreffende culturele grens (insluiting)? Een dergelijke grens is een relatie aangaan met een Nederlandse partner. Dit blijkt voor deze participanten doorgaans problematisch omdat dit door de eerste generatie nog niet wordt geaccepteerd. Wanneer kenbaar wordt gemaakt dat ze een Nederlandse partner hebben treden identificatieprocessen op die als negatief worden ervaren.

Daar komt bij dat ondanks dat deze generatie zich Nederlands voelt, zij opmerken dat door hun uiterlijk anderen uit de Nederlandse samenleving hen toch als ‘anders’ ziet. Wanneer Turkije in de media verschijnt verwachten Nederlanders van hen dat zij een standpunt in nemen, mede om te controleren waar hun loyaliteit ligt. Deze generatie ervaart sterk dat zij op zo’n moment ineens niet meer bij de groep Nederlanders horen maar gecategoriseerd worden als Turks. Ze ervaren daarbij ook dat ze sneller worden aangehouden door de politie en geweigerd worden voor clubs.¹⁴⁷ Tevens heeft deze generatie het gevoel dat bij het solliciteren zowel hun uiterlijk als hun naam een rol speelt.

Dit tezamen leidt tot wat sommige participanten zelfs een identiteitscrisis noemen. Zij zijn geboren en getogen in Nederland en willen onderdeel zijn van de dominante cultuur, maar anderen identificeren hen als Turks. Zij willen hun Turkse achtergrond niet vervangen

¹⁴⁵ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 3: Participant A9, 10.

¹⁴⁶ Ibidem. Transcript 4: Participant A10, 14-15.

¹⁴⁷ Ibidem. Transcript 3: Participant A9, 32.

maar wel de Nederlandse cultuur omarmen. Ze voelen daarom sterk de behoefte zich aan te passen. Zij ervaren echter dat ze door hun Turkse achtergrond te min zijn om als Nederlander gezien te worden.¹⁴⁸ Dit maakt dat daardoor toch weer identificatieprocessen optreden waarbij de participanten zich bewust meer Turks voelen, of zij dit nu willen of niet. De participanten hebben vaak het gevoel niet gelijkwaardig te zijn aan de dominante cultuur. Hieruit blijkt ook dat iemand zich wel honderd procent Nederlands kan voelen, maar dat dit niet automatisch betekent dat de omgeving diegene ook als zodanig behandelt. Dit is opmerkelijk: de omgeving die van de participanten verwacht dat ze zich geheel aanpassen aan de Nederlandse cultuur wakkert juist zelf de identificatieprocessen aan en houdt de Turkse cultuur bij de participanten in stand door hen op de Turkse kenmerken te wijzen.

Een manier van omgaan met het ervaren van deze identificatieprocessen is het toepassen van constante aanpassing; een terugkerend thema binnen deze generatie. Zij maken bijvoorbeeld hun naam ‘Nederlandser’. Ook hebben zij geen bezwaar dat hun Turkse naam vernederlandst wordt doormiddel van afkortingen of een andere manier van uitspreken, als dit negatieve confrontatie kan voorkomen.¹⁴⁹ Ze proberen zich verder ook ‘Nederlandser’ op te stellen in het publiekelijke domein. Dit met verschillende redenen: *“Omdat ik dacht dat mensen, ja bang van mij zouden zijn. [...] Minder op hun gemak zouden voelen door mij.”*¹⁵⁰ Benadrukt wordt dat dit wellicht compensatiegedrag is omdat zij hun uiterlijk niet Nederlandser kunnen maken, en dat zij op andere vlakken des te meer willen bewijzen dat ze wel bij de ‘Nederlanders’ horen. De participanten merken op dat ze zich gaan bewijzen.¹⁵¹ Plaza stelt dat de marginaliteit van de migranten wordt benadrukt door de ontvangende samenleving.¹⁵² Daarom gaat deze groep participanten overcompenseren om niet buitengesloten te worden door de ontvangende groep.

Deze generatie voelt sterk dat de norm binnen hun eigen familie is dat je dusdanig moet handelen dat je een goede indruk wekt bij derden. Bij bijna alle zaken binnenshuis wordt daarom nagedacht wat derden van hen vinden.¹⁵³ Sociale controle wordt als iets typisch Turks gezien. De participanten geven aan regelmatig een intern conflict te ervaren doordat ze zich afvragen voor wie ze precies bepaalde handelingen doen. Hierdoor maakt deze generatie zich bewust meer los van de normen en waarden van hun familie. Wanneer de Turkse cultuur en de Nederlandse cultuur botsen, voelt deze generatie zich gedwongen een kant te kiezen. De

¹⁴⁸ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 5: Participant A11, 21.

¹⁴⁹ Ibidem. Transcript 3: Participant A9, 1-2.

¹⁵⁰ Ibidem, 18.

¹⁵¹ Ibidem. Transcript 5: Participant A11, 26.

¹⁵² Plaza, “The Construction of a Segmented Hybrid Identity”, 214.

¹⁵³ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 3: Participant A9, 29.

essentie is dat de Nederlanders willen dat de participanten doen aan culturele assimilatie maar dat zij er bij voorbaat vanuit gaan dat zij doen aan afzondering.¹⁵⁴ De participanten proberen daarom zo veel mogelijk los te laten wat anderen van hen vinden, maar merken dat ze hier erg mee worstelen.

Uiteraard smelten de twee culturen ook samen bij deze generatie. Waarde wordt gehecht aan de Turkse gastvrijheid, de eetcultuur en familie-georiënteerd zijn.¹⁵⁵ Deze tweede generatie stelt ook dat zij zichzelf, in vergelijking met hun ouders, opener, nuchterder en individualistischer vinden.¹⁵⁶ Deze laatste kenmerken wijzen zij toe aan de Nederlandse cultuur. Dit samensmelten blijkt ook tijdens het kijken van bijvoorbeeld internationale (sport-)wedstrijden, hoewel de participanten aangeven zich dan toch voornamelijk met Turkije verbonden te voelen. Het samensmelten blijkt ook op vakantie: de participanten zijn zich bewuster van hun Nederlandse cultuur, doordat de Turken in Turkije hen zien als buitenlanders. Kennelijk hebben de participanten reeds zoveel Nederlandse gebruiken en gewoonten overgenomen dat dit opvalt wanneer zij in Turkije zijn.¹⁵⁷ Geconcludeerd kan worden dat de tweede-generatie participanten bijzonder vaak identificatieprocessen ervaren, aangewakkerd op momenten dat wel of niet de Turkse en Nederlandse normen en waarden worden nageleefd. Daar waar normen niet botsen vinden weinig identificatieprocessen plaats doordat culturen samensmelten. Waar de normen wel botsen ontstaan identificatieprocessen die als gevolg hebben dat deze generatie zich aanpast, maar dit gaat gepaard met stress. De participanten schijnen baat te hebben wanneer zij loslaten van wat derden van hen vinden. Daarnaast wensen zij wederzijds begrip tussen henzelf, hun private- en hun publiekelijke omgeving zodat innerlijke conflicten gereduceerd kunnen worden. Zij voelen de behoefte niet te hoeven kiezen tussen culturen en accepteren dat zij een hybride identiteit ervaren.

§ 5.3. Derde generatie Turkse migranten

We kunnen concluderen dat deze generatie nauwelijks identificatieprocessen ervaart omdat zij zich voornamelijk Nederlands voelt. Als we kijken naar de vier strategieën van Phinney et al. dan is sprake van marginalisatie en culturele assimilatie. Marginalisatie omdat deze generatie geen behoefte voelt de Turkse cultuur te behouden en geen behoefte voelt zich heel Nederlands op te stellen. In het dagelijks leven worden zij bijna nooit geconfronteerd met hun

¹⁵⁴ Phinney et al, "Ethnic Identity," 495.

¹⁵⁵ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 4: Participant A10, 3.

¹⁵⁶ Ibidem, 12.

¹⁵⁷ Ibidem. Transcript 5: Participant A11, 2.

Turkse achtergrond en speelt dit geen rol in het maken van beslissingen. Daarom is er sprake van assimilatie. Aan de Turkse achtergrond wordt in zeer milde mate waarde gehecht en een goede band met andere Nederlanders wordt gewaardeerd. Zij hebben bijna alleen maar contact met Nederlanders. De laag waar een desbetreffend identificatieproces optreedt beslist of sprake is van assimilatie of marginalisatie. Tevens kan geconcludeerd worden dat de derde generatie volledig geïntegreerd is.

In tegenstelling tot de eerste- en tweede-generatie migranten beheerst deze generatie de Turkse taal slecht. De Nederlandse taal spreken zij goed. Tijdens het spreken van de Turkse taal worden identificatieprocessen aangewakkerd omdat zij zich dan verbonden voelen met hun Turkse identiteit. Een intrinsieke motivatie bestaat binnen deze groep om de Turkse taal enigszins te begrijpen of te spreken. Zo zegt participant A13: *“Het enige waar ik [...] de Turkse cultuur uithaalde was door pure zelfinteresse. [...] Ik heb vroeger op de basisschool ook wel Turkse lessen gehad. Gewoon omdat ik het leuk vond. Want er waren Turkse mensen in de klas waarvan ik dacht ‘he! Mijn vader is ook zo.’”*¹⁵⁸ Daarnaast kan de taal beter begrepen en gehanteerd worden, onder meer wanneer familie wordt bezocht in Turkije. Geconcludeerd kan worden dat deze generatie geen tot weinig noodzaak ziet om de Turkse taal te leren, waardoor zij primair Nederlands spreken. Hierdoor treden doorgaans identificatieprocessen met Nederlanders op. Identificatieprocessen met Turkije treden daarnaast op wanneer zij de Turkse taal spreken, bijvoorbeeld bij familie of op vakantie.

Opvallend is dat beide participanten de behoefte voelden om te vertellen dat derden hen niet identificeren als Turks. Beiden hebben wel uiterlijke kenmerken die doorgaans als niet-Nederlands worden beschouwd, maar dit betekent niet dan anderen hen als buitenlands zien. Beiden geven aan dat zij zich in het dagelijks leven primair Nederlands voelen. Honderd procent Turks voelen zij zich niet.¹⁵⁹ Deze participanten ondervinden klaarblijkelijk veel minder confrontaties en botsingen dan de voorgaande generaties migranten, daar de omgeving hier niet toe aanzet.

De botsingen die wel ontstaan spelen veelal af binnen de familie, en gaan doorgaans over het voorkomen naar de buitenwereld toe. Het is opmerkelijk dat alle generaties hier over spreken. De eerste generatie heeft weinig moeite met deze norm, de tweede generatie zet zich hier sterk vanaf en de derde generatie trekt het zich nog maar weinig aan. Een voorbeeld hiervan is dat een participant zich voordeed als lesbienne, enkel om reactie uit te lokken. Haar vader keurde dat niet per se af maar maakte zich vooral druk om de reactie van de familie.

¹⁵⁸ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 7: Participant A13, 2.

¹⁵⁹ Ibidem, 10.

Zeker de familie in Turkije, daar homoseksualiteit niet de norm is volgens zijn gedachtegang.¹⁶⁰ Ook dit onderwerp, homoseksualiteit, komt bij alle generaties voor. Bij de eerste generatie is het echter nog ondenkbaar, de tweede generatie heeft hier geen moeite mee maar weet dat dit niet wordt geaccepteerd door de familie en de derde generatie houdt al geen rekening meer met wat de familie vindt. Dat de mate waarin geluisterd wordt naar familie afneemt zou Hofstede classificeren als verschillen in machtsafstand tussen de Turkse en Nederlandse cultuur.¹⁶¹ Familie lijkt dus bij alle generaties als waardevol te worden gezien, maar de mate waarin de participanten zich zaken door de familie laat afdwingen neemt per generatie af.

Opmerkelijk is dat deze participanten zich overwegend Nederlands voelen, maar vooral hebben uitgeweid over Turkse normen en waarden. Dit speelt kennelijk een belangrijke rol bij het identificeren met Turkije. Deze generatie heeft een Nederlandse opvoeding en onderwijs gevolgd, en heeft Nederlandse vrienden. Toch identificeren zij zich met bepaalde Turkse normen en waarden. Zo is familie voor hen ontzettend belangrijk. Binnen de Nederlandse cultuur vinden de participanten dit maar weinig terug.¹⁶² Het voorop stellen van familie klinkt gemoedelijk maar dit kan ook leiden tot botsingen: *“er wordt wel altijd verwacht dat je ook de deur open hebt staan. [...] Ook al heb ik al plannen; de familie komt en dat gaat voor.”*¹⁶³ Deze verbondenheid met de familie zagen wij ook al terug bij de eerste en tweede generatie. Bij de eerste generatie leidt dit echter niet tot problemen: men voelt niet de behoefte meer afstand te nemen van de familie. Bij de tweede en derde generatie zagen wij meer conflicten. Tevens vinden de participanten het zorgen voor elkaar heel belangrijk, zowel voor familie en vrienden als voor derden. Denk hierbij aan genoeg eten koken voor onverwacht bezoek, je huis open stellen en als een gast behandeld worden in iemand anders zijn huis.¹⁶⁴ Dit is minder terug te vinden binnen de Nederlandse norm. Deze generatie identificeert zich in deze laag met haar Turkse achtergrond. Geconcludeerd kan worden dat de participanten uit de derde generatie vooral zich identificeren met Nederland daar zij de Nederlandse normen en waarden hanteren. Daarnaast spreken zij vooral over enkele Turkse normen waar zij zich mee kunnen verenigen welke ook identificatieprocessen aanwakkeren. Deze generatie vindt daarbij ook dat Turken in Nederland veel conservatiever zijn dan Turken in Turkije: *“Ja. Turken in Turkije zijn veel moderner. Zij ontwikkelen zich. Hier staan ze*

¹⁶⁰ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 6: Participant A12, 4-15.

¹⁶¹ Hofstede, “Dimensionalizing Cultures,” 4.

¹⁶² Bijlage 3: Transcripten. Transcript 6: Participant A12, 9.

¹⁶³ Ibidem, 8-9.

¹⁶⁴ Ibidem, 5.

stil."¹⁶⁵ Zowel de eerste- als de tweede-generatie participanten omschreven hoe hun ouders hen erop wijzen dat zij de Turkse cultuur niet verloren moeten laten gaan. De in hun ogen Nederlandse open, gène-loze, vrije manier van denken die ze hebben omarmt maakt dat deze generatie zich identificeert met Nederland.

Deze groep ondervindt relatief weinig botsingen doordat ze niet direct als Turk herkend worden, maar ze zijn trots op Turkije en de, in hun beleving, positieve normen en waarden die zij mee hebben gekregen.¹⁶⁶ Naast deze trots hebben de participanten ook interesse in hun afkomst, onder meer in de taal, het eten, de gebruiken en de normen en waarden. Dit betekent niet dat normen en waarden overgenomen worden maar ze ontlene wel een deel van hun eigen culturele identiteit hieraan. Ze voelen daardoor een connectie. Dat is in de eerste plaats met hun eigen familie maar zeker ook met vrienden en derden. Deze connectie ontstaat vaak met andere Turken in Nederland. Zodra ontdekt wordt dat iemand ook Turkse elementen heeft meegekregen ontstaat automatisch een band. Deze band versterkt wanneer ervaringen gedeeld kunnen worden die zij niet met Nederlandse vrienden kunnen delen. Een gebruikelijk onderwerp van discussie die zij thuis hebben gaat over de botsing tussen Nederlandse en Turkse normen en waarden. Hoewel deze generatie deze botsingen zoveel mogelijk uit de weg gaat, vinden de participanten het fijn als ze met iemand kunnen praten die zich hier aan relateert. Nederlandse vrienden kunnen zich moeilijk inleven in de discussies die de participanten thuis voeren over het wel of niet hanteren van bepaalde Turkse normen. Denk hierbij aan het drinken van alcohol of het probleem dat ouders zich vasthouden aan bepaalde Turkse nostalgie.¹⁶⁷ Beide participanten omschrijven dat, naast het kunnen relateren over conflicten thuis, eten ook een verbindende factor is. Gerechten of ingrediënten die niet gebruikelijk zijn in de Nederlandse keuken worden door de participanten graag genuttigd met anderen Nederlandse Turken. Verder stellen ze dat wanneer zij Turkse kenmerken in het uiterlijk bij anderen herkennen, nieuwsgierigheid en een gevoel van verbintenis ontstaat.¹⁶⁸ Onbewust lijken op deze lagen dus alsnog identificatieprocessen met de Turkse afkomst op te treden, ook al geven de participanten aan zich Nederlands te voelen. Geconcludeerd kan worden dat de mate waarin identificatieprocessen aangewakkerd worden door elementen uit de Turkse cultuur door de generaties heen sterk is afgenomen.

¹⁶⁵ Bijlage 3: Transcripten. Transcript 7: Participant A13, 8.

¹⁶⁶ Ibidem, 5.

¹⁶⁷ Ibidem. Transcript 6: Participant A12, 10.

¹⁶⁸ Ibidem. Transcript 7: Participant A13, 2.

6. Conclusie

In dit onderzoek heeft niet de afbakening van 'nationale identiteit' centraal gestaan maar juist de wijze waarop Turkse migranten zich identificeren met hun migratieachtergrond binnen Nederland. Vanuit het gedachtegoed dat identiteit zowel mensen insluit als uitsluit, zijn inzichten in de manier waarop identificatieprocessen zich binnen de Turks Nederlandse gemeenschap vormgeven een aanvullend perspectief op het integratievraagstuk. Een identiteit is opgebouwd uit verschillende lagen. Identificatieprocessen zijn processen die blootleggen uit welke lagen deze opbouw bestaat. De WRR onderscheidt drie soorten; functionele-, normatieve-, en emotionele identificatieprocessen. Bij de functionele identificatieprocessen gaat het niet om de etnische achtergrond van een persoon maar om het gemeenschappelijke belang, bij de normatieve identificatieprocessen juist om de oriëntatiesystemen of referentiekaders, en bij de emotionele identificatie om de emotionele verbindingen en het gevoel bij een groep te horen.

Aanknopingspunten - in de vorm van fysieke plekken en specifieke handelingen - die in dit onderzoek bij tenminste een kwart van de migranten identificatieprocessen aanwakkeren zijn:

- 1) in bijzijn van de *familie*,
- 2) in bijzijn van *vrienden*,
- 3) in de *werkomgeving*,
- 4) tijdens het *koken/eten en drinken*,
- 5) tijdens het horen/lezen over verhalen uit de *geschiedenis*,
- 6) tijdens het kijken van *internationale wedstrijden*,
- 7) het horen of bekijken van *nieuws*, en
- 8) tijdens het spreken van een specifieke *taal*.

Over het algemeen blijkt uit de enquêteresultaten dat de participanten identificatieprocessen positief ervaren, maar dat de identificatieprocessen van participanten niet allemaal gelijkend worden ervaren. Dit laatste is lijn met de theorie van Plaza die stelt dat de mate waarin identificatie plaatsvindt situationeel is. Bij de participanten is gelaagdheid van identificatie met hun Turkse achtergrond evenals met de Nederlandse nationaliteit te onderscheiden, hetgeen waar in de literatuur naar wordt gerefereerd als een 'hybride identiteit'.

De eerste-generatie migranten uit dit onderzoek geven aan dat ze zich met Nederland identificeren, maar dominantier een Turkse identiteit ervaren. Zij houden vast aan traditionele

cultuuropvattingen maar vinden dat zij voldoende functioneren in de Nederlandse samenleving. Toch ervaren ze dat ze niet volledig tot deze cultuur behoren, wat leidt tot spanningen. Dit wordt het meest kenbaar in bijzijn van de familie. Deze familie wijst hen er op dat ze, zij het mondjesmaat, zijn veranderd ten opzichte van de Turkse standaarden. Zij zijn dan ook degene die identificatieprocessen aanwakkeren. Het detecteren van culture verschillen tussen henzelf en de ontvangende samenleving maakt dat zij geen contact zoeken met Nederlanders. Geconcludeerd kan worden dat de eerste-generatie Turkse migranten weinig identificatieprocessen ervaren omdat zij situaties waarin deze worden aangewakkerd vermijden: zij ervaren in minimale mate een hybride identiteit. Ironisch is dat de respondenten kenbaar maken dat hun kinderen bij hen identificatieprocessen aanwakkeren: zij confronteren hen dat zij onvoldoende integreren. Het spreken van *taal* is het enige functionele identificatieproces bij deze generatie. Het niet volgen van onderwijs houdt de taalbarrière in stand. In Nederland en Turkije worden identificatieprocessen aangewakkerd doordat de dominante cultuur hen niet includeert. Het afgewezen voelen wakkert deze processen aan. De omgeving wijst hen erop dat zij niet binnen een culturele grens zijn gebleven en dus 'anders' zijn geworden. Gesteld kan worden dat wanneer over Turkije gesproken wordt, of dit nu in het nieuws is, bij sportwedstrijden of bij de familie, identificatieprocessen aangewakkerd worden. Zij zijn trots op Turkije. Wanneer getwijfeld wordt aan hun loyaliteit door Nederlanders treden negatieve identificatieprocessen op. Nederlanders voelen klaarblijkelijk de behoefte om te controleren of Turkse migranten nog wel 'bij hen' horen. Om te functioneren in de Nederlandse samenleving vinden samensmeltingen plaats die resulteren in het aanwakkeren van identificatieprocessen maar geconcludeerd kan worden dat culturele assimilatie niet heeft plaatsgevonden: de Turkse cultuur krijgt voorrang.

De tweede generatie uit dit onderzoek voelt de behoefte niet om te hoeven kiezen tussen culturele identiteiten en accepteert dat zij een hybride identiteit hebben. Echter, zij ervaren botsingen wanneer zij het gevoel krijgen wel te moeten kiezen. Opvallend is dat deze generatie voornamelijk spreekt over de botsingen die zij ervaren bij hun identificatieprocessen. Zij vallen tussen 'wal en schip' en ervaren dan ook met name emotionele identificatieprocessen. Noodgedwongen stellen de participanten zich in het bijzijn van familie meer Turks op. De processen van identificatie leiden tot botsingen wanneer tegen de normen en waarden van hun ouders wordt ingegaan. Geconcludeerd kan worden dat zowel de familie van deze generatie als de Nederlandse samenleving identificatieprocessen aanwakkert. Als gevolg wordt druk gevoeld om een identiteit te kiezen. Sommige participanten stellen hierdoor een identiteitscrisis te ervaren. De participanten hebben moeite

om zich hier mee te verenigen en zetten zich af tegen de samenleving en de Turkse normen en waarden. Zij zijn geboren en getogen in Nederland en willen onderdeel zijn van de dominante cultuur, maar anderen identificeren hen als Turks. Zij willen hun Turkse achtergrond niet vervangen maar wel de Nederlandse cultuur omarmen. Een manier van omgaan met het ervaren van deze identificatieprocessen is het toepassen van aanpassingen. Ze proberen zich 'Nederlands' op te stellen. Nederlanders willen dat zij doen aan culturele assimilatie maar verwachten dat zij doen aan afzondering. Geconcludeerd kan worden dat de tweede generatie bijzonder vaak identificatieprocessen ervaart doordat zij vaak moeten schakelen welke identiteit in welke situatie dominant wordt. Daar waar normen niet botsen vinden weinig identificatieprocessen plaats doordat culturen samensmelten. Waar de normen wel botsen ontstaan identificatieprocessen die als gevolg hebben dat deze generatie zich aanpast. Uit deze identificatieprocessen vloeien vaak de conflicten. Deze generatie voelt behoefte tot meer begrip en inlevingsvermogens van de omgeving waar zij zich in bewegen daar zij dit nu niet ervaren.

De derde-generatie migranten ervaren in mindere mate identificatieprocessen in het dagelijks leven. Geconcludeerd kan worden dat zij dit nauwelijks ervaren omdat zij zich voornamelijk met Nederland identificeren. Opvallend is dat deze participanten de behoefte hadden te vertellen dat derden hen niet identificeren als Turks. Daarbij trekken ze zich ook minder aan van wat de omgeving van hen vindt of verwacht. Dit geldt voor zowel de private als voor de publiekelijke omgeving. Dit neemt echter niet weg dat zij een gevoel van trots kunnen ervaren wanneer Turkije positief ter sprake komt. Ook voelen zij een verbondenheid wanneer iemand Turkse kenmerken vertoont. Ze hanteren tevens nog een aantal Turkse normen en waarden, hoewel de Nederlandse normen en waarden doorgaans leidend zijn. Dit betekent niet dat normen en waarden overgenomen worden maar ze ontlenen wel een deel van hun eigen culturele identiteit hieraan. Ze voelen daardoor een connectie. Toch ervaren ook zij nog een innerlijke tweestrijd: vanuit de familie voelen zij een verstikking in de manier waarop deze contact afdwingt. Ze moeten de Turkse taal beheersen, en altijd klaar staan voor familie. Hoewel ze trots zijn op de Turkse manier van zorgen voor elkaar, ervaren ze ook druk juist omdat ze altijd voor familie klaar moeten staan. Over het algemeen geven ze echter veel minder aan deze druk toe dan de voorgaande generaties. Geconcludeerd kan worden dat de mate waarin identificatieprocessen aangewakkerd worden door elementen uit de Turkse cultuur door de generaties heen sterk is afgenomen. Wanneer we de verschillende generaties naast elkaar houden dan zien we een aantal interessante bevindingen. De migranten (uit drie verschillende generaties) die middels diepte-interviews zijn gesproken geven allen aan dat de

aanknopingspunten voor het aanwakkeren van identificatieprocessen bij hen overeenkomen met de aanknopingspunten verkregen uit de enquêteresultaten. Verder blijkt de mate van de dominantie van de Turkse cultuur af te nemen, en die van de Nederlandse toe. Met name de tweede generatie zit midden in dit proces, en ervaart hierdoor veel botsingen tijdens identificatieprocessen wat leidt tot een innerlijke tweestrijd. Daarbij blijkt geen van de geïnterviewde participanten met slechts één cultuur te verbinden: allen ervaren zij een vorm van hybride identiteit.

Zoals reeds aangegeven in de introductie van mijn scriptie is de aanleiding van dit onderzoek niet gestoeld op de vraag meer óf we met allemaal verschillende culturen in Nederland willen samenleven maar *hoe* we dit gaan doen. Net als de WRR onderstreep ik het belang dat een hybride identiteit bij migranten erkend moet worden om uitsluitingen tegen te gaan. In dit onderzoek is onderstreept dat Turkse migranten inderdaad een hybride identiteit ervaren. Ironisch genoeg eist de Nederlandse samenleving dat de Turkse migranten moeten integreren of assimileren, maar houden zelf de grenzen met de Turkse Nederlanders in stand door hen steeds op de verschillen te wijzen.

§ 6.1. Discussie en aanbevelingen

Nu vastgesteld is hoe Turkse migranten in Nederland binnen dit onderzoek omgaan met het hebben van een hybride identiteit dienen enkele kritische noten geplaatst te worden. Om te beginnen zou een dergelijk enquête-onderzoek met 100 bruikbare participanten statistische zekerheid bieden. Tevens vormt de groep van 77 bruikbare participanten geen representatieve afspiegeling van de Nederlandse maatschappij. Het is interessant om behalve migranten van Turkse komaf ook migranten van andere nationaliteiten te onderzoeken om verschillen en overeenkomsten te detecteren. Uit de resultaten van de diepte-interviews had een onderscheid gemaakt kunnen worden met betrekking tot de private en publieke omgeving. Zo is het nu niet duidelijk of de vrienden waar de participanten het over hebben van Nederlandse of van Turkse komaf zijn, en het publieke domein beslaat primair de werkomgeving. Het zou interessant zijn om in toekomstig onderzoek de publieke omgeving verder te onderzoeken door openbare ruimtes hierin te betrekken: hoe ervaren participanten bijvoorbeeld identificatieprocessen in de bus, bij een snackbar of in een museum? Maar nog waardevoller zou het zijn om te onderzoeken waar deze werelden samenkomen: wat gebeurt er met de identificatieprocessen van een participant op een verjaardag waar zowel familie, collega's en (Nederlandse) vrienden aanwezig zijn? Of wanneer de ouders van een migrant binnen de

werkomgeving verschijnen? Dit was in de huidige opzet lastig te onderzoeken, maar is interessant voor vervolgonderzoek.

Het lijkt in de conclusie alsof de botsingen die migranten ervaren per generatie afnemen. Een logische vraag zou zijn in hoeverre we deze botsingen dan als een probleem waar iets mee moet gebeuren kunnen beschouwen. Hierbij moet echter wel gerealiseerd worden dat dit een proces is van tientallen jaren, en de politiek in Nederland wil advies over wat ze nu kunnen doen. Ten tweede moet gerealiseerd worden dat migranten altijd zullen blijven komen. Er zullen dus altijd eerste-, tweede- en derde-generatie migranten zijn in Nederland, die onderdeel zijn van de Nederlandse samenleving. De relevantie van de onderzoeksvraag uit deze scriptie blijft dus actueel. Dit neemt overigens niet weg dat een vervolgstudie naar derde- en vierde-generatie migranten van belang kan zijn, zeker aangezien ook zij deel zijn van de toekomst van Nederland.

Verder heerst binnen de (Nederlandse) samenleving kennelijk nog altijd de perceptie dat mensen één identiteit kunnen hebben, ook al zijn ze migrant. Uit dit onderzoek is gebleken dat lang niet alle migranten dit kunnen, ook al zouden ze het willen. Ze hebben simpelweg teveel banden met de Turkse cultuur en geschiedenis, al is het maar omdat hun (voor-)ouders in Turkije zijn geboren. Het managen van verwachtingen onder de Nederlandse bevolking en het doen realiseren dat het houden aan één cultuur niet altijd mogelijk is zou botsingen kunnen voorkomen. Integratie werkt twee kanten op: Nederlanders moeten zich ook aanpassen aan andere culturen. Het is daarbij ook interessant om te (blijven) onderzoeken hoe andere landen politiek gezien met deze kwestie omgaan in vergelijking met Nederland. Dit om vervolgens de bevindingen uit deze vergelijking en dit onderzoek in te kunnen zetten voor toekomstig beleid op gebied van integratie in Nederland. Kortom; er valt nog een hoop te leren.

7. Literatuurlijst

Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of*

Baarda, Ben, Esther Bakker, Monique van der Hulst, Mark Julsing, Tom Fischer, René van Vianen and Martijn de Goede. *Basisboek. Methoden en Technieken. Kwantitatief praktijkgericht onderzoek op wetenschappelijke basis.* Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers, 2012.

Baarda, Ben, M.P.M. de Goede and J. Teunissen. *Basisboek. Kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek.* Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers, 2009.

Cultureel Planbureau voor de Statistiek. "Achtergrond beroepsbevolking." Last modified January 2018. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2017/33/beroepsbevolking>.

Cultureel Planbureau voor de Statistiek. "Bevolking naar migratieachtergrond." Last modified January 2018. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2016/47/bevolking-naar-migratieachtergrond>

Cultureel Planbureau voor de Statistiek. "Bevolkingspiramide." Last modified January 2018. <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/bevolkingspiramide>.

Cultureel Planbureau voor de Statistiek. "Hoeveel allochtonen wonen er in Nederland." Last modified April 2017. <https://www.cbs.nl/nl-nl/faq/specifiek/hoeveel-allochtonen-wonen-er-in-nederland->

De Beus, Jos. "Politiek is juist bedoeld voor bange mensen." *Voer voor verkiezingen:* (2006): 26-34.

De Stelling van Nederland. "Is dit nog wel mijn Nederland?" Last modified March 2017. https://www.npo.nl/de-stelling-van-nederland/01-03-2017/AT_2077064.

Delhaye, C. "Van toefje op de taart naar basisingrediënt. Internationaal cultuurbeleid in tijden van globalisering." In *Boekman 80. Kunst over de grens*, edited by Anita Twaalfhoven, Truus Gubbels, Jack van der Leden, André Nuchelmans and Mies van Splunter, 84. Amsterdam: Boekmanstichting, 2009.

EénVandaag. "Wilhelmus." Last modified April 2017. http://binnenland.eenvandaag.nl/tv-items/72511/buma_wilhelmus_weer_staand_zingen_op_scholen.

Enquêtesmaken.com. Last modified February 2017. <https://www.enquetesmaken.com/students>

- Geldof**, Dirk. *Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert*. Leuven: Uitgeverij Acco, 2013.
- Hall**, Stuart, and Paul Du Gay. *Questions of Cultural Identity*. Los Angeles, London, New Delhi: SAGE Publications, 1996.
- Het Carrédebat**. "Het Carrédebat." Last modified April 2017.
<http://carredebat.nl>.
- Hofstede**, Geert. "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context." *Online Readings in Psychology and Culture*, Unit 2 (Subunit 1) (2011): 3-20.
- Martinus Oosterbaan**, Warna. *Ons erf: identiteit, erfgoed, culturele dynamiek*. Amsterdam: De Bezige Bij: 2014.
- Merton**, R.K. *Social theory and social structure*. New York: The Free Press, 1968.
- Minnaert**, Antonius Johannes Cornelis. "Footprint or fingerprint: international cultural policy as identity policy." *International Journal of Cultural Policy*, Volume 20, Issue 1 (2014): 99-113.
- NOS**. "Nieuw integratiebeleid: 'met dank aan de PVV.'" Last modified February 2018.
<https://nos.nl/artikel/249259-nieuw-integratiebeleid-met-dank-aan-de-pvv.html>.
- Nieuwsuur**. "Feiten en cijfers over de multiculturele samenleving." Last modified March 2017. <http://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2159374-feiten-en-cijfers-over-de-multiculturele-samenleving.html>
- Ossewaarde**, Ringo. "De Dialectiek van Natievorming tot het Mondiale Tijdperk." *DenkWijzer*, volume 12, no. 3 (2012): 8-11.
- Pettigrew**, Thomas. F. "Intergroup Contact Theory." *Annual Review of Psychologie*, Volume 49 (1998): 65-85.
- Phalet**, K. and D. Güngör. *Moslim in Nederland. Religieuze dimensies, etnische relaties en burgerschap: Turken en Marokkanen in Rotterdam. scp-werkdocument 106c*. Den Haag:SCP, 2004.
- Phinney**, Jean S. et al. "Ethnic Identity, Immigration, and Well-Being: An International Perspective." *Journal of Social Issues*, Vol 57, No. 3 (2001): 493-510.
- Plaza**, Dwain. "The Construction of a Segmented Hybrid Identity Among One-and-a-Half-Generation and Second-Generation Indo-Caribbean and African Caribbean Canadians." *Journal Identity*, Volume 6, Issue 3 (2006): 207-229.
- RTL Nieuws**. "Het integratieprobleem: dit willen partijen eraan doen." Last modified February 2018. <https://www.rtlnieuws.nl/nederland/politiek/het-integratieprobleem-dit-willen-partijen-eraan-doen>

- Schaafsma, J.** *Ethnic diversity at work. Diversity attitudes and experiences in Dutch Organisations*. Amsterdam: Aksant, 2006.
- Scheffer, Paul.** "Het multiculturele drama." *NRC Handelsblad* (2000).
- Skapoulli, Elena.** "Gender Codes at Odds and the Linguistic Construction of a Hybride Identity." *Journal of Language, Identity & Education, Volume 3, Issue 4* (2004): 245-260.
- Smith, Anthony David.** *National Identity*. Las Vegas: University of Nevada Press, 1991.
- Smith, Keri E. Iyall, and Patricia Leavy.** *Hybrid Identities. Theoretical and Empirical Examinations*. Leiden and Boston: Brill, 2008.
- Spijkerboer, T.** *Zeker weten. Inburgering en de fundamenten van het Nederlandse politieke bestel*. Den Haag: Sdu Uitgevers, 2007.
- Verschuren, Piet and Hans Doorewaard.** *Het ontwerpen van een onderzoek*. Amsterdam: Boom Lemma uitgevers, 2015.
- VVD.** "Brief van Mark Rutte." Last modified January 2018.
<https://www.vvd.nl/nieuws/lees-hier-de-brief-van-mark/>.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.** *Identificatie met Nederland*. Amsterdam/Den Haag: Amsterdam University Press, 2007.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.** *In debat over Nederland. Veranderingen in het discours over de multiculturele samenleving en nationale identiteit*. Amsterdam/Den Haag: Amsterdam University Press, 2007.
- Wodak, Ruth, Rudolf de Cilia, Martin Reisigl and Karin Liebhart.** *The discursive construction of national identity*. Frankfurt: Edinburgh University Press, 2009.
- WRR.** "Nationale identiteit." Last modified April 2018.
<https://www.wrr.nl/zoeken?trefwoord=nationale+identiteit>

8. Bijlagen

Bijlage 1: Codering enquêtevragen

Punt 9: *Open vraag*

Tabel 1: *Open vraag*

Punt 10: *Gesloten vraag*

Tabel 2: *Gesloten vraag*

Punt 11: *Werk*

Tabel 3: *Werk*

Punt 12: *Studie*

Tabel 4: *Studie*

Punt 13: *Solliciteren*

Tabel 5: *Solliciteren*

Punt 14: *Familie*

Tabel 6: *Familie*

Punt 15: *Schoonfamilie*

Tabel 7: *Schoonfamilie*

Punt 16: *Vrienden*

Tabel 8: *Vrienden*

Punt 17: *Koken/eten*

Tabel 9: *Koken/eten*

Punt 18: *Nieuws*

Tabel 10: *Nieuws*

Punt 19: *Televisie*

Tabel 11: *Televisie*

Punt 20: *Internationale wedstrijden*

Tabel 12: *Internationale wedstrijden*

Punt 21: *Politiek*

Tabel 13: *Politiek*

Punt 22: *Tradities*

Tabel 14: *Tradities*

Punt 23: *Iconografieën*

Tabel 15: *Iconografieën*

Punt 24: *Erfgoed*

Tabel 16: *Erfgoed*

Punt 25: *Geschiedenis*

Tabel 17: *Geschiedenis*

Punt 26: *Taal*

Tabel 18: *Taal*

Punt 27: *Wet- en regelgeving*

Tabel 19: *Wet- en regelgeving*

Punt 28: *Religie*

Tabel 20: *Religie*

Punt 29: *Andere momenten*

Tabel 21: *Andere momenten*

Bijlage 2: Geografische achtergrond migranten

Tabel 22: *Geslacht totale groep migranten*

Tabel 23: *Leeftijd totale groep migranten*

Tabel 24: *Opleidingsniveau totale groep migranten*

Tabel 25: *Nationale identiteiten totale groep migranten*

Tabel 26: *Geslacht 1ste generatie migranten*

Tabel 27: *Leeftijd 1ste generatie migranten*

Tabel 28: *Opleidingsniveau 1ste generatie migranten*

Tabel 29: *Nationale identiteiten 1ste generatie migranten*

Tabel 30: *Geslacht 2de generatie migranten*

Tabel 31: *Leeftijd 2de generatie migranten*

Tabel 32: *Opleidingsniveau 2de generatie migranten*

Tabel 33: *Nationale identiteiten 2de generatie migranten*

Tabel 34: *Geslacht 3de generatie migranten*

Tabel 35: *Leeftijd 3de generatie migranten*

Tabel 36: *Opleidingsniveau 3de generatie migranten*

Tabel 37: *Nationale identiteiten 3de generatie migranten*

Bijlage 3: Transcripten

Transcript 1: Participant A1 t/m A7

Transcript 2: Participant A8

Transcript 3: Participant A9

Transcript 4: Participant A10

Transcript 5: Participant A11

Transcript 6: Participant A12

Transcript 7: Participant A13